

Įtraukiųjų inovacijų ir socialinio verslumo integravimas į aukštąjį mokslą

2022-1-PL01-KA220-HED-000089820

Priemonių rinkinys

Įtraukiųjų inovacijų ir socialinio verslumo ugdymo formavimas ir įgyvendinimas

Projektą „Įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo integravimas į aukštąjį mokslą“ / „InnoSocial“ (Nr. 2022-1-PL01-KA220-HED-000089820) iš dalies finansuoja Europos Sąjungos programa Erasmus+. Projektą „InnoSocial“ koordinuoja Socialinių mokslų universitetas (Lenkija), jame dalyvauja dar keturios organizacijos partnerės: Pavijos universitetas (Italija), Vilniaus kolegija (Lietuva), Fundacija InCREA (Lenkija) ir „Tetra Solutions Ltd.“ (Bulgarija).

„InnoSocial“ priemonių rinkinį parengė projekto komandos nariai, atstovaujantys visoms organizacijoms partnerėms. Priemonių rinkinio tikslas – pateikti rekomendacijas universitetų dėstytojams, kaip formuoti ir įgyvendinti švietimą ir mokymą įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo srityje.

Autoriai:

Rima Bačiulytė, Vilniaus kolegija (Lietuva)
Valentina Beretta, Pavijos universitetas (Italija)
Danguolė Ignatonienė, Vilniaus kolegija (Lietuva)
Krzysztof Kandefer, Socialinių mokslų universitetas (Lenkija)
Evgenia Nikulina, „Tetra Solutions Ltd.“ (Bulgarija)
Rafał Wojszko, Fundacija InCREA (Lenkija)
Borislava Zaharieva-Tomova, „Tetra Solutions Ltd.“ (Bulgarija)
Agnieszka Zajac, Fundacija InCREA (Lenkija)

Redaktoriai:

Evgenia Nikulina, „Tetra Solutions Ltd.“
Borislava Zaharieva-Tomova, „Tetra Solutions Ltd.“

Recenzentai:

Maria Chiara Demartini, Pavijos universitetas (Italija)
Edyta Dobosz-Maciuk
Ireneusz Żuchowski

Kontaktai:

www.innosocial.eu

Šiam leidiniui taikoma Creative Commons Priskyrimas - Nekomercinis naudojimas - Jokių išvestinių kūrinių 4.0 Tarptautinė licencija

Turinys

Įžanga	4
Trumpas įvadas į įtraukiamąsias inovacijas ir socialinio verslumo sąvokas.....	7
ĮI&SV ugdymo įgyvendinimo universitetuose galimybės.....	10
Suinteresuotųjų šalių vadovaujamos ĮI&SV iniciatyvos ir aukštojo mokslo institucijų bendradarbiavimas su išorės suinteresuotosiomis šalimis.....	16
Žinių sritys ir įgūdžiai, sukurti universitetuose mokant ĮI&SV	22
Mokymo ir mokymosi metodai ir būdai, taikomi ĮI&SV ugdyme ir mokyme	30
ĮI&SV ugdymo poveikio universitetuose vertinimo metodai ir būdai.....	40
1 priedas. Įtraukiamųjų inovacijų apibrėžtys	46
2 priedas. analizuotų ĮI&SV srities programų ir kursų sąrašas.....	48

Ižanga

Projektas „InnoSocial“

Projektas „InnoSocial“ – tai 30 mėnesių trukmės Erasmus+ iniciatyva (nuo 2022 m. lapkričio 1 d. iki 2025 m. balandžio 30 d.), kuria siekiama palengvinti įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo (II&SV) ugdymo ir mokymo integravimą į universitetų mokymo programas, taip skatinant platesnį socialinio aspekto integravimą į aukštojo mokslo institucijų (AMI) taikomą žinių trikampio praktiką.

Konkretūs projekto tikslai:

- sukurti visapusišką pagrindą II&SV ugdymo formavimui ir įgyvendinimui;
- prisidėti prie mokymo ir mokymosi bazės II&SV srityje kūrimo;
- gerinti aukštojo mokslo institucijų akademinio personalo gebėjimus formuoti ir įgyvendinti II&SV srities išsilavinimą;
- didinti pagrindinių suinteresuotųjų šalių informuotumą apie aukštojo mokslo institucijų vaidmenį skatinant II&SV.

Pagrindiniai projekto rezultatai:

- II&SV ugdymo formavimo ir įgyvendinimo priemonių rinkinys: II&SV ugdymo įtraukimo į aukštojo mokslo institucijų mokymo programas gairės;
- įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo kursas (3 ECTS / 75 val.), integruotas į universitetų partnerių siūlomą švietimą;
- įgytos patirties ir sėkmės pavyzdžių, susijusių su II&SV ugdymo integravimu į aukštojo mokslo institucijų mokymo programas, rinkimas, remiantis bandomuoju „InnoSocial“ kurso įgyvendinimu.

„InnoSocial“ priemonių rinkinys, skirtas II&SV ugdymui formuoti ir įgyvendinti

Priemonių rinkinio tikslas – sukurti įrodymų bazę ir metodologinę sistemą, skirtą II&SV ugdymui formuoti ir įgyvendinti – būtina sąlyga, kad šios srities mokymas ir mokymasis būtų įtrauktas į aukštojo mokslo institucijų mokymo programas. Priemonių rinkinys taip pat yra pagrindas mokymo ir mokymosi ištekliams II&SV srityje kurti – įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo kursui¹, kuris yra antrasis svarbus projekto „InnoSocial“ rezultatas.

Rengiant „InnoSocial“ priemonių rinkinį, remtasi dokumentų tyrimais, įskaitant literatūros apžvalgą ir studijų programų / kursų II&SV srityje analizę, taip pat konsultacijomis su suinteresuotosiomis šalimis, kurios vyko grupių diskusijų arba individualių pokalbių metu. Šia veikla buvo siekiama:

- nustatyti ir išanalizuoti gerąją praktiką, susijusią su II&SV įtraukimu į aukštojo mokslo institucijų mokymo programas;
- apibrėžti žinių ir įgūdžių, kuriuos turėtų būti orientuotas II&SV mokymas aukštojo mokslo institucijose, apimtį;
- rinkti ir dokumentuoti mokomojo plano metodus, padedančius ugdyti inovacijų ir verslumo įgūdžius;
- galimų būdų, kaip įtraukti suinteresuotąsias šalis (pavyzdžiui, viešąsias įstaigas, ne pelno organizacijas, neformalias bendruomenės grupes, vietos lygio inovacijų kūrėjus ir t. t.) į II&SV ugdymą ir mokymą, nustatymas.

¹ „InnoSocial“ kurso programa: [/įtraukti nuorodą/](#) ir mokymosi turinys: [/įtraukti nuorodą į modulius/](#)

II&SV srities studijų programų ir kursų analizė

Išanalizuotos 25 programos ir kursai iš 8 šalių (Bulgarijos, Kanados, Danijos, Vokietijos, Italijos, Lietuvos, Lenkijos ir Jungtinės Karalystės). Dvi iš analizuotų programų buvo tarptautinės. Analizuotos II&SV srities studijų programų ir kursų, kuriuos vykdo universitetai, profesinio rengimo ir mokymo bei suaugusiųjų švietimo paslaugų teikėjai, verslo inkubatoriai, verslumo centrai ir kt. aukštojo mokslo institucijose ir už jų ribų, nevyriausybinės organizacijos, fondai, asociacijos, dirbančios II&SV srityje, kitos suinteresuotos organizacijos, mokymo programos ar planai. Analizuotos 7 magistrantūros lygio programos / kursai, 4 bakalauro lygio programos / kursai, 1 mokyklos / profesinio rengimo ir mokymo lygio programa, 1 specializacijos programa, 1 inkubavimo programa ir 11 neformaliojo švietimo programų / kursų. 8 programos yra viso atitinkamo lygio studijų programos, o 2 – atskiri studijų programų kursai. Be to, buvo vienas atvejis, kai atitinkamos temos buvo įtrauktos į skirtingus studijų programų kursų modulius. Analizuotų programų ir kursų darbo krūvis svyruoja nuo kelių valandų (trumpi neformaliojo ugdymo kursai) iki 2–4 metų (bakalauro / magistro programos). Mokymo būdai įvairūs: tiesioginis, mišrusis, internetinis. Visų analizuotų programų sąrašas pateikiamas 2 priede.

Dauguma analizuotų programų ir kursų yra glaudžiai susiję su socialinių inovacijų ir (arba) socialinio verslumo temomis, pavyzdžiui, „Socialinis kapitalas ir vietos socialinės ir ekonominės sistemos“, „Kūrybinio potencialo realizavimas: nuo socialinės idėjos iki produkto“, „Socialinių inovacijų estafetė“, „Žmogiškosios inovacijos“, „Parama mikroinovacijų plėtrai socialinės įtraukties srityje“, „Socialinės inovacijos“, „Socialinis verslumas ir socialinio verslumo formos“ ir kt. Tačiau įtraukusių inovacijų tema nebuvo įtraukta į tiriamas programas ir kursus, išskyrus modulį „Įtraukiosios ir vietos lygio inovacijos“, parengtą pagal Erasmus+ finansuojamą projektą AHEAD „Afrikos aukštojo mokslo lyderystė skatinant įtraukiasias vystymosi inovacijas“.

Suinteresuotųjų šalių diskusijų grupės ir pokalbiai

Nuo 2023 m. birželio 15 iki liepos 14 d. Bulgarijoje, Italijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje vyko konsultacijų su suinteresuotosiomis šalimis susitikimai. Susitikimai buvo tiesioginiai arba internetiniai, rengti grupių diskusijų arba individualių pokalbių forma. Susitikimuose iš viso dalyvavo 72 suinteresuotosios šalys, įskaitant universitetų dėstytojus, vadovaujantį ir administracinį personalą, doktorantūros studentus, verslo, nevyriausybinių organizacijų, viešųjų įstaigų, profesinių ir vidurinių mokyklų, vietos lygio inovacijų kūrėjų ir socialinių verslininkų atstovus. Dauguma susitikimų dalyvių (daugiau nei 75 proc.) teigė turintys žinių ir patirties II&SV srityje.

Suinteresuotųjų šalių buvo paprašyta aptarti šiuos klausimus:

- Kaip II&SV galėtų būti integruoti į aukštąjį mokslą? (Pavyzdžiui, kaip privalomas ar pasirenkamas kursas, kaip esamų kursų dalis; kaip neformalusis mokymas verslo inkubatoriuose, inovacijų centruose ir pan.) Kuris variantas, jūsų nuomone, yra lengviau įgyvendinamas ir labiau tinkamas jūsų kontekste? (T. y. šalių partnerių aukštojo mokslo institucijų kontekste)?
- Kokie yra svarbiausi turinio elementai ir tinkamiausi mokymo metodai mokant įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo?
- Kaip įvairios suinteresuotųjų šalių grupės galėtų dalyvauti formuojant ir įgyvendinant švietimą ir mokymą įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo srityje? Kokia galėtų būti suinteresuotųjų šalių įtraukimo strategija?
- Kaip įvertinti II&SV ugdymo poveikį įvairiais lygmenimis (pavyzdžiui, individualiu, instituciniu, ekonomikos ir visuomenės lygmenimis)?

Remdamiesi literatūros apžvalga, mokymo programų analize ir konsultacijų su suinteresuotosiomis šalimis rezultatais, „InnoSocial“ konsorciumo partneriai parengė šį

priemonių rinkinį, siekdami padėti universitetų dėstytojams ir kitoms suinteresuotosioms šalims integruoti įtraukiasias inovacijas ir socialinį verslumą į aukštojo mokslo programas ir kursus.

„InnoSocial“ priemonių rinkinio tikslinė auditorija ir nauda

„InnoSocial“ priemonių rinkinyje pateikiamos būtinos bendrosios žinios, kad aukštojo mokslo institucijų dėstytojai galėtų parengti švietimo ir mokymo įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo srityje kūrimo, įgyvendinimo ir poveikio vertinimo sistemą.

Todėl pagrindinės tikslinės auditorijos, kurioms šis priemonių rinkinys gali būti naudingas, yra šios:

- universitetų dėstytojai, vadovaujantis ir administracinis personalas bei vyresniųjų kursų studentai;
- pramonės ir verslo atstovai, pelno nesiekiančios ir neformalios bendruomenės grupės, viešosios įstaigos ir politikos formuotojai, vietos lygio inovacijų kūrėjai, socialiniai verslininkai, išorės ekspertai įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo srityje.

Vadovaudamiesi priemonių rinkiniu, skaitytojai:

- supras galimybes integruoti II&SV ugdymą į aukštojo mokslo institucijų mokymo programas, visų pirma siekiant iširti galimybes ir reikalavimus įgyvendinant šiuos scenarijus: įtraukti II&SV į aukštojo mokslo institucijų siūlomą švietimą kaip atskirą kursą, įtraukti svarbias II&SV žinias ir įgūdžius į esamus kursus ir rengti II&SV neformalųjį mokymą aukštojo mokslo institucijų verslo inkubatoriuose, naujų įmonių centruose, verslumo centruose ar panašiose struktūrose.
- apibrėš II&SV ugdymo, kuris turėtų būti įtrauktas į aukštojo mokslo institucijų mokymo programas, apimtį, ypač žinias ir įgūdžius, kuriuos reikėtų ugdyti, ir būdus (mokymo metodus), kuriais šios žinios ir įgūdžiai gali būti ugdomi;
- nustatys suinteresuotųjų šalių interesus bendradarbiaujant su aukštojo mokslo institucijomis formuojant ir įgyvendinant II&SV ugdymą.

„InnoSocial“ priemonių rinkinio struktūra

Priemonių rinkinį sudaro šeši skyriai, kuriuose aprašomos šios temos:

- įvadas į įtraukiasias inovacijas ir socialinio verslumo sąvokas;
- II&SV ugdymo įgyvendinimo universitetuose galimybės;
- suinteresuotųjų šalių vadovaujamos II&SV iniciatyvos ir aukštojo mokslo institucijų bendradarbiavimas su išorės suinteresuotosiomis šalimis;
- žinių sritys ir įgūdžiai, sukurti universitetuose mokant II&SV;
- mokymo ir mokymosi metodai ir būdai, taikomi II&SV ugdyme ir mokyme;
- II&SV ugdymo poveikio universitetuose vertinimo metodai ir būdai.

Priemonių rinkinyje taip pat yra du priedai:

- įtraukusių inovacijų apibrėžtys;
- analizuotų II&SV srities programų ir kursų sąrašas.

Trumpas įvadas į įtraukiasias inovacijas ir socialinio verslumo sąvokas

Tikslas

Šiame skyriuje apžvelgiamos socialinių inovacijų, įtraukiamųjų inovacijų ir socialinio verslumo sąvokos ir paaiškinamas šių sąvokų ryšys.

Įvadas

Per pastaruosius kelis dešimtmečius pastebimas tyrėjų dėmesio perėjimas nuo pagrindinių rinkos inovacijų prie labiau socialinių ir įtraukiamųjų inovacijų. Šią transformaciją galima paaiškinti keliais veiksniais, lėmusiais visuomenės požiūrį į inovacijas ir jų suvokimą.

Iš pradžių inovacijos daugiausia buvo orientuotos į rinkos skatinamus mokslinius tyrimus ir plėtrą, kurių pagrindinis tikslas buvo sukurti produktus ar paslaugas, atitinkančias pagrindinių vartotojų poreikius ir norus. Toks požiūris dažnai buvo orientuotas į pelną, siekiant kuo didesnės finansinės naudos įmonėms ir suinteresuotosioms šalims. Tačiau pasauliui sprendžiant vis sudėtingesnius socialinius, ekonominius ir aplinkosaugos uždavinius tapo akivaizdu, kad vien tradicinių inovacijų nepakanka šioms opioms problemoms spręsti.

Socialinių ir įtraukiamųjų inovacijų populiarėjimas reiškia esminį tyrėjų ir inovacijų kūrėjų požiūrio į prisiimtą atsakomybę pokytį. Dabar vis dažniau pripažįstama, kad reikia ne tik siekti pelno ir tenkinti pasiturinčiųjų poreikius, bet ir kurti sprendimus, kurie atitiktų atskirtų ir nepakankamai aptarnaujamų gyventojų grupių poreikius. Šį pokytį dar labiau paskatino didėjantis supratimas apie pasaulines problemas, pavyzdžiui, klimato kaitą, skurdą, migraciją, sveikatos priežiūros skirtumus ir technologinius skirtumus. Vyriausybės, organizacijos ir pavieniai asmenys susivienijo, kad pirmenybę teiktų inovacijoms, galinčioms daryti teigiamą socialinį poveikį, ir skatino įvairių sektorių bendradarbiavimą sprendžiant šias opias problemas.

Inovacijos gali paskatinti teigiamus pokyčius ne tik siekiant ekonominės naudos, bet ir visos visuomenės gerovės. Įgyvendindami šį naują požiūrį, galime sukurti teisingesnę ir tvaresnę ateitį, kuri bus naudinga visiems ir nepaliks nė vieno nuošalyje.

Socialinės inovacijos

Socialinės inovacijos – tai naujų sprendimų ir iniciatyvų, kuriomis sprendžiamos visuomenės problemos ir kuriami teigiami socialiniai pokyčiai, kūrimo procesas. Tai novatoriškų idėjų, strategijų ir praktikos taikymas siekiant pagerinti bendruomenių gerovę, skatinti socialinę įtrauktį ir spręsti tokias opias problemas kaip skurdas, nelygybė, aplinkos būklės blogėjimas, sveikatos priežiūros skirtumai ir kt.

Būdvardis „Socialinis“ žodžių junginyje „Socialinės inovacijos“ gali reikšti (Phills et al., 2008):

- inovacijų kūrėjo ketinimą arba motyvaciją siekti socialinių pokyčių;
- socialinius poreikius arba problemas, kurias sprendžia inovacija (pavyzdžiui, aplinkos apsauga, geresnė sveikata ir geresnis švietimas);
- inovacijos sukuriama socialinę, o ne finansinę ar ekonominę vertę (pavyzdžiui, naudą visuomenei, ypač nepalankioje padėtyje esančioms ir neturinčioms teisių gyventojų grupėms).

Socialinės inovacijos pasireiškia įvairiomis formomis, kiekviena jų skirta konkreitiems socialiniams iššūkiams spręsti. Viena iš pagrindinių rūšių yra „paslaugų inovacijos“, kurios apima naujų metodų kūrimą arba esamų paslaugų pertvarkymą, siekiant padidinti jų prieinamumą ir

veiksmingumą. Tai gali būti sveikatos priežiūros paslaugų teikimo metodų, švietimo programų ar socialinės gerovės paslaugų tobulinimas. Kitas tipas – „*technologinės inovacijos*“, kai technologijų pažanga panaudojama kuriant sprendimus, kuriais sprendžiamos socialinės problemos, pavyzdžiui, mobiliųjų programų naudojimas finansinei įtraukčiai užtikrinti arba atsinaujinančiosios energijos technologijos aplinkosaugos problemoms spręsti. „*Politikos inovacijos*“ skirtos naujoms taisyklėms, politikai ar sistemoms, skatinančioms socialinę pažangą, kurti, o „*bendruomenių inovacijos*“ įgalina vietos bendruomenes kurti vietos iniciatyvas, kad bendradarbiaujant būtų sprendžiamos unikalios bendruomenių problemos.

Įtraukiosios inovacijos

Įtraukiosios inovacijos – tai tam tikros rūšies socialinės inovacijos, skirtos socialinę atskirtį patiriantiems, nepakankamai aptarnaujamiems ar nepakankamai atstovaujamiems gyventojams (jaunimui, moterims, pagyvenusiems žmonėms, neįgaliesiems, migrantams, pabėgėliams, mažas pajamas gaunančioms grupėms), kuriomis siekiama pagerinti jų gyvenimo kokybę už prieinamą kainą. Visų pirma siekiama išplėsti jų galimybes įgyti išsilavinimą, gauti sveikatos apsaugos paslaugas, įsidarbinti, naudotis aplinkai nekenksmingomis paslaugomis ir įperkamos technologijomis ir kt. Įtraukiosios inovacijos reiškia, kad pasitelkiant inovacijas tenkinami šių gyventojų grupių socialiniai poreikiai ir gyventojai įtraukiami į inovacijų procesą. Kitaip tariant, įtraukiosios inovacijos – tai inovacijos, skirtos socialinę atskirtį patiriančių grupių atstovams ir (arba) jų vykdomos (Goel, 2011).

Yra keletas šių grupių dalyvavimo įtraukiosiose inovacijose lygiai, o tai atspindi tikslinių visuomenės narių įtraukimo į inovacijų procesą gylį ir stiprumą (Heeks et al., 2013):

- *ketinimų lygis*: motyvacija tenkinti socialinę atskirtį patiriančių grupių poreikius ir norus;
- *vartojimo lygis*: naujovių priėmimas, naudojimas ir įsisavinimas socialinę atskirtį patiriančiose grupėse;
- *poveikio lygis*: teigiamas ekonominis, socialinis ir (arba) aplinkosauginis poveikis socialinę atskirtį patiriančių grupių atstovams, plačiai skleidžiant ir platinant inovacijas;
- *proceso lygis*: socialinę atskirtį patiriančių grupių atstovų dalyvavimas įvairiuose inovacijų proceso etapuose – išradimo, projektavimo, kūrimo, prototipų kūrimo, gamybos, rinkodaros ir platinimo;
- *struktūros ir poststruktūros lygiai*, kai visa inovacijų sistema ir diskursas yra įtraukūs.

Pagrindinės įtraukiosios inovacijos savybės (UNCTAD, 2014):

- *socialinis pobūdis*, t. y. inovacijos, skirtos socialinio vystymosi poreikiams ir tikslams tenkinti;
- *įperkamos*, t. y. geros kokybės inovacijos už priimtina kainą;
- *prieinamos*, t. y. inovacijos, grindžiamos veiksmingomis platinimo strategijomis, kuriomis pašalinamos kliūtys, trukdančios socialinę atskirtį patiriančioms grupėms gauti naują paslaugą ar produktą;
- *poveikio potencialas*, t. y. inovacijos, kurios daro teigiamą poveikį socialinę atskirtį patiriančių grupių gyvenimui ir gerovei;
- *dalyvavimas*, t. y. inovacijos, skatinančios socialinę atskirtį patiriančių grupių dalyvavimą kuriant ir teikiant naujas paslaugas ar produktus;
- *aktualumas*, t. y. inovacijos, kurios yra glaudžiai susijusios su tiksline gyventojų grupe.

Socialinis verslumas

Įtraukiosios inovacijos gali suteikti verslo galimybių socialiniam verslumui. Socialinis verslumas (arba socialinė ekonomika) – tai pilietinės veiklos sritis, teikianti ir ekonominės, ir visuomeninės naudos. Yra įvairių socialinio verslumo apibrėžčių. Garsiausias iš jų priklauso Nobelio premijos laureatui Muhamadui Junusui, banko „Grameen Bank“ įkūrėjui ir mikrofinansavimo pradininkui. Jis socialinį verslumą aiškino kaip „ne pelno“ ir „ne nuostolių“ verslą, skirtą socialinėms

problemoms spręsti (Yunus, 2011). Socialinio verslumo sąvoką sudaro du žodžiai: „verslumas“ ir „socialinis“. „Verslumas“ atspindi socialinių įmonių verslo orientaciją: jos veikia rinkoje ir konkuruoja su tradicinėmis įmonėmis. „Socialinis“ parodo šių įmonių specifinį pobūdį. Jų pagrindinis tikslas yra ne kaupti pelną, kad savininkai praturtėtų, bet vykdyti socialinę misiją ir rūpintis bendruomenei svarbiomis vertybėmis.

Socialinė įmonė apibūdinama kaip ekonominis subjektas, kuris yra (ten pat):

- orientuotas į priežastį, t. y. jo pagrindinis tikslas – įveikti socialines ar aplinkosaugos problemas, dažnai pasitelkiant socialines inovacijas;
- finansiskai ir ekonomiškai tvarus, t. y. generuojantis pakankamai pelno, kad padengtų investicijas ir veiklos sąnaudas;
- nedividindinis, t. y. neduodantis asmeninės naudos investuotojams ir akcininkams; jo pelnas pakartotinai investuojamas socialiniams tikslams pasiekti;
- rūpinasi aplinkosauga, t. y. atsižvelgia į savo veiklos poveikį aplinkai ir imasi priemonių neigiamam poveikiui sumažinti;
- sąžiningas darbuotojų atžvilgiu, t. y. savo darbuotojams moka rinkos vertę atitinkantį darbo užmokestį ir suteikia darbuotojams geresnes nei įprasta darbo sąlygas.

Socialinės įmonės paprastai veikia šiose srityse (Europos Komisija):

- nepalankioje padėtyje esančių ar socialinę atskirtį patiriančių grupių asmenų, įskaitant specialių poreikių turinčius asmenis ir bedarbius, mokymas ir integracija;
- socialinės paslaugos, įskaitant sveikatos, gerovės ir medicininę priežiūrą, švietimą ir mokymą, vaikų priežiūrą, paslaugas pagyvenusiems žmonėms arba pagalbą socialiai remtinoms grupėms;
- nepalankioje padėtyje esančių vietovių vietos plėtra, įskaitant atokių kaimo vietovių plėtrą, miesto vietovių atkūrimo programas, pagalbą plėtrai ir bendradarbiavimą su trečiosiomis šalimis;
- kitos paslaugos, pavyzdžiui, perdirbimo, aplinkos apsaugos, kultūros paveldo išsaugojimo, sporto, mokslo, mokslinių tyrimų ir inovacijų bei vartotojų apsaugos.

Socialinis verslumas atlieka svarbų vaidmenį sprendžiant socialinius ir aplinkosaugos iššūkius, kartu skatinant integracinį augimą ir socialinę įtrauktį. Be to, jis prisideda prie darbo vietų kūrimo vietos lygmeniu, demokratinio dalyvavimo ir socialinių paslaugų teikimo gerinimo.

Išvada

Socialinės ir įtraukiosios inovacijos išeina iš pagrindinių inovacijų „šešėlio“. Jos suteikia didelį konkurencinį pranašumą (socialinėms) įmonėms ir tampa visaverčiu jų strateginių ir verslo tikslų įgyvendinimo mechanizmu. Socialinių įmonių atveju socialinių tikslų derinimas su ekonomine veikla leidžia joms tapti gyvybingu subjektu, teikiančiu darbo vietas savo nariams, taip pat suteikia galimybę daryti įtaką mus supančiam socialiniam pasauliui.

Klausimai apmąstymui

Ar galite paminėti kokių nors įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo pavyzdžių vietos ar nacionaliniame kontekste? Kokią socialinę problemą jie sprendžia? Kaip į juos įtraukiami socialinę atskirtį patiriančių, nepakankamai aptarnaujamų ar nepakankamai atstovaujamų grupių atstovai? Kokį poveikį jie daro šioms grupėms ir plačiajai visuomenei?

Nuorodos

1. Goel, V. K. (2011). Įtraukiosioms inovacijoms skatinti skirtos priemonės: įtraukimo ir augimo darbotvarkė, Įtraukiųjų inovacijų seminaras Bankoke, 2011 m. kovo 4 d., Pasaulio bankas.
2. Europos Komisija. Socialinės įmonės. Adresas: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/social-enterprises_en. Žiūrėta 2023 m. gegužės 27 d.
3. Heeks, R. et al. (2013). Įtraukiosios inovacijos: apibrėžtis, koncepcijų rengimas ir būsimų tyrimų prioritetai. Plėtros informatikos centras, Plėtros politikos ir valdymo institutas, SEED, Mančesteris. Adresas: https://www.researchgate.net/publication/334613068_Inclusive_Innovation_Definition_Conceptualisation_and_Future_Research_Priorities. Žiūrėta 2023 m. balandžio 23 d.
4. Phills, J. A., Deiglmeier, K. ir Miller, D. T. (2008). Socialinių inovacijų atradimas iš naujo. Standfordo socialinių inovacijų apžvalga. Adresas: https://ssir.org/articles/entry/rediscovering_social_innovation#. Žiūrėta 2023 m. liepos 31 d.
5. UNCTAD (2014). Inovacijų politikos priemonės integraciniam vystymuisi. Ženeva. Adresas: https://unctad.org/system/files/official-document/ciid25_en.pdf. Žiūrėta 2023 m. balandžio 29 d.
6. Yunus, M. (2011). Socialinio verslo kūrimas: Naujasis kapitalizmas, kuris tarnauja svarbiausiems žmonijos poreikiams. Niujorkas: „Public Affairs“.

II&SV ugdymo įgyvendinimo universitetuose galimybės

Tikslas

Šio skyriaus tikslas – aptarti studijų ir užklausinės veiklos galimybes įtraukti įtraukiąsias inovacijas ir socialinį verslumą į aukštojo mokslo sistemą. Visų pirma paaiškinamos galimybės integruoti II&SV į esamas studijų programas, siūlyti juos kaip atskirą įvairių programų kursą arba mokyti II&SV verslumo centruose ar panašiuose padaliniuose. Šiame skyriuje taip pat paaiškinami reikalavimai, keliami studijų programai, kuri turi būti vykdoma pagal oficialias aukštojo mokslo mokymo programas, parengti ir patvirtinti.

Įvadas

Įtraukiųjų inovacijų ir socialinio verslumo švietimą iš esmės galima suskirstyti į du tipus: studijų ir užklausinės veiklos. Studijų tipas reiškia, kad įtraukiosios inovacijos ir socialinis verslumas yra arba dėstomi kaip atskira studijų programa, arba kaip atskiras kursas / modulis (privalomas ar pasirenkamas), įtrauktas į kitą studijų programą, arba yra visiškai integruotas į kitas disciplinas, taikant pedagoginius metodus, padedančius ugdyti verslumo kompetencijas ir mąstyseną. Užklausinis tipas reiškia, kad II&SV ugdymas vykdomas pagal mokymo programas, kurios nėra įtrauktos į aukštojo mokslo mokymo programas. Tokia veikla gali būti vykdoma, pavyzdžiui, universitetų verslumo centruose arba verslo inkubatoriuose. Atsižvelgiant į „InnoSocial“ projektą, šiame skyriuje daugiausia dėmesio skiriama atskiro II&SV kurso kūrimui². Taigi po bendro II&SV integravimo į aukštąjį mokslą galimybių aprašymo šiame skyriuje apžvelgiami reikalavimai, taikomi studijų programoms.

² Remdamasis šiuo priemonių rinkiniu, „InnoSocial“ konsorciumas parengė 3 ECTS (75 valandų) įtraukiųjų inovacijų ir socialinio verslumo kursą. Su juo galima susipažinti, spustelėjus šias nuorodas. Kurso programa: [/įtraukti nuorodą/](#) ir mokymosi turinys: [/įtraukti nuorodą į modulius/](#)

II&SV ugdymo įtraukimo į aukštąjį mokslą studijų tipas

Atskiros studijų programos

Universitetai gali siūlyti II&SV ugdymą kaip atskirą bakalauro arba magistro studijų programą. Tokiu atveju programos tikslai, numatomi mokymosi rezultatai, studijų programos struktūra ir turinys turėtų būti susiję su įtraukimų inovacijų ir socialinio verslumo sąvokomis. Pagrindinis atskiros II&SV programos privalumas yra tas, kad joje konkrečios sąvokos nagrinėjamos išsamiau, apimant visus klausimus, svarbius siekiant sistemingai suprasti socialinės ekonomikos, socialinio verslumo ir inovacijų vaidmenį ieškant ir įgyvendinant aktualių socialinių problemų sprendimus.

Išanalizavus projekto konsorciumo įgyvendinamas studijų programas, rasta keletas socialinio verslumo srities magistrantūros programų pavyzdžių: „Trečiojo sektoriaus ir socialinių įmonių vykdomoji magistrantūra“ (Katalikiškasis Švenčiausiosios Širdies universitetas, Italija) ir „Socialinio verslumo magistrantūra“ (Naujasis Bulgarijos universitetas, Bulgarija). Apžvalga pateikiama toliau esančiame pilkame langelyje.

Trečiojo sektoriaus ir socialinių įmonių vykdomoji magistrantūra (60 ECTS)

ALTIS (Alta Scuola Impresa e Società) Katalikiškasis Švenčiausiosios Širdies universitetas, Milanas, Italija

Numatomi mokymosi rezultatai:

- Planuoti ir tobulinti socialinės organizacijos / įmonės valdymą
- Kurti naujas idėjas taikant tvarų požiūrį
- Sukurti ir įsteigti socialinę įmonę
- Bendradarbiauti su viešojo / privataus sektoriaus subjektais
- Įsisavinti duomenis kaip sprendimų priėmimo pagrindą

Pasirinkti moduliai, įtraukti į mokymo programą:

- Trečiojo sektoriaus reforma, strategija ir valdymas
- Projektavimas siekiant inovacijų
- Trečiojo sektoriaus skaitmeninė transformacija
- Duomenų valdymas ir poveikio vertinimas
- Trečiojo sektoriaus strateginis finansavimas
- Trečiojo sektoriaus ir „Pitch Lab“ komunikacija
- Socialinio verslo modelio drobė
- Socialinių įmonių apskaita ir verslo planavimas

Socialinio verslumo magistrantūra (60 ECTS)

Naujasis Bulgarijos universitetas, Sofija, Bulgarija

Numatomi mokymosi rezultatai:

- Įkurti ir valdyti socialinę įmonę
- Teikti konsultacines paslaugas viešosioms įstaigoms, dalyvaujančioms formuojant socialinę politiką
- Rengti ir įgyvendinti priemones, skirtas socialinėms problemoms, pavyzdžiui, nedarbui, skurdui, neraštingumui ir socialiai remtinų grupių socialinei įtraukčiai, spręsti
- Valdyti projektus, vesti apskaitą, valdyti žmogiškuosius išteklius ir ryšius su visuomene

Pasirinkti moduliai, įtraukti į mokymo programą:

- Pilietinė visuomenė ir solidarumas, socialinis darbas ir socialinė veikla
- Socialinė ekonomika ir socialinis verslumas
- Socialinė įmonė: teisinis reglamentavimas ir formos
- Projektų valdymas socialinio verslumo kontekste
- Socialinis verslumas Europos Sąjungoje

Atskiri kursai / moduliai įvairiose studijų programose

Tradiciškai verslumo ugdymas buvo vykdomas tik verslo mokyklose pagal vadybos ir verslo administravimo programas. Tačiau Europoje skatinant verslumą kaip ekonomikos vystymosi ir augimo varomąją jėgą, dabar daugiausia dėmesio skiriama verslumo ugdymo įtraukimui į įvairias studijų programas, kad būtų aprėptos mokyklos, kurių mokiniai dažniau pradeda verslą. Yra pavyzdžių, kai verslo mokyklų iniciatyva verslumo kursai, privalomi arba pasirenkamieji, įtraukiami į kitų programų (pavyzdžiui, inžinerijos, švietimo ar menų) mokymo programas. Šis įtraukimas gali būti „centralizuotas“ / „standartizuotas“, kai skirtingų studijų kryptių studentams siūlomas tas pats kursas, arba „priklausantis nuo konteksto“, kai kurse atsižvelgiama į unikalias konkrečios studijų krypties ar ekonomikos sektoriaus ypatybes (Carey ir Matlay, 2011). Dėmesys kontekstui yra svarbus mokant socialinio verslumo, nes leidžia atpažinti skirtingas organizacines struktūras, suprasti skirtingas vertybių struktūras (pavyzdžiui, trigubo kriterijaus principą) ir pasekmes žmogiškiems ištekliams (pavyzdžiui, savanorių įtraukimą ir valdymą) (Carey ir Hill, 2017). Taigi, mokant I&SV aukštosiose mokyklose atskiro kurso ar modulio forma, reikėtų vadovautis priklausančiu nuo konteksto, o ne visiems vienodai taikomu požiūriu.

Išanalizavus konsorciumo įgyvendinamas I&SV studijų programas ir kursus, rasta keletas atskirų socialinio verslumo srities kursų pavyzdžių, įtrauktų į bakalauro ar magistrantūros studijų programas. Vienas iš pavyzdžių – Rėgensburgo universiteto Ekonomikos ir ekonometrijos instituto siūlomas socialinio verslumo kursas. Trumpa jo apžvalga pateikiama toliau esančiame pilkame langelyje.

Socialinis verslumas (6 ECTS)

Rėgensburgo universitetas, Vokietija

Numatomi mokymosi rezultatai:

- Sukurti ir įsteigti socialinę įmonę
- Įvertinti socialinės įmonės poveikį

Pasirinkti moduliai, įtraukti į mokymo programą:

- Socialinės inovacijos ir socialinis verslumas: pastaruoju metu padidėjęs socialinių įmonių svarbumas
- Naujos įmonės idėjos kūrimas ir išbandymas
- Socialinės įmonės planavimas, veiklos pradžia ir plėtra
- Psichologinis šališkumas – kliūtis socialiniams pokyčiams
- Poveikio vertinimo metodai
- Nepiniginės paskatos ir žmogiškųjų išteklių valdymas socialinėse įmonėse

Įtraukta į disciplinas visame universitete

Įtrauktas I&SV ugdymas reiškia, kad jis yra visiškai integruotas į kitų dalykų kursus. Pavyzdžiui, Nacionalinės ir pasaulio ekonomikos universitete (Bulgarija) su įtraukiosiomis inovacijomis ir socialiniu verslumu susiję klausimai yra įtraukti į tokias disciplinas: Inovacijos; Inovacijų ekonomika; Verslumo pagrindai; Ekonominė politika; Plėtros ekonomika; Viešasis administravimas; Verslo veikla; Rinkodara; Žmogiškųjų išteklių valdymas; Įmonių socialinė atsakomybė ir kt.

Pasak Pittaway ir Edwards (2012), pagrindinė įtraukto verslumo ugdymo idėja – suteikti studentams, ypač ne verslo studijų kryptių studentams, patirties apie (socialinį) verslumą tiesiogiai jų disciplinoje ir taip užtikrinti, kad tai, apie ką jie mokosi, būtų susiję su jų domėjimosi sritimi. Carey ir Matlay (2007) teigia, kad (socialinio) verslumo ugdymas yra numanomas pedagoginiame požiūryje. Jie pateikia kūrybinių disciplinų, į kurias (socialinio) verslumo ugdymas gali būti įtrauktas per savarankišką projektinį darbą, vertinimo metodų, pagrįstų idėjų

pristatymu ir pagrindimu, ir dėstytojų, kurie yra kūrybingi savarankiškai dirbantys specialistai arba sektini verslumo pavyzdžiai, įtraukimo pavyzdžių. Jei bus vadovaujama argumentu dėl įtraukto (arba numanomo) II&SV ugdymo, tuomet bet kuri disciplina galėtų pakeisti mokymo ir vertinimo stilių, kad ugdytų inovacijų ir verslumo įgūdžius ir požiūrį. Tolesniuose šio priemonių rinkinio skyriuose aprašomos verslumo kompetencijos ir mokymo / mokymosi metodai, padedantys ugdyti šias kompetencijas.

II&SV ugdymo įtraukimo į aukštąjį mokslą užklasinis tipas

Užklasinis II&SV ugdymas reiškia, kad jis nėra studijų programų dalis, o vykdomas kaip papildoma ugdymo ir mokymo galimybė, siūloma universiteto ekosistemoje. Pavyzdžiui, verslo inkubavimo centrai yra įprastos universitetų struktūros, „padedančios remti naujas studentų įmones, kartu galinčios pasinaudoti akademijoje sukurta intelektine nuosavybe“ (Carey ir Domboka, 2019, 10 psl.). Inkubatoriai arba įmonių centrai siūlo paramą, kad studentai pradėtų ir valdytų verslą, studijuodami. Studentai dirba prižiūrimi verslo instruktoriaus arba mentoriaus ir gali plėtoti ir išbandyti savo idėjas, naudodamiesi universiteto infrastruktūra. Toliau esančiame pilkame langelyje pateikiamas Sofijos (Bulgarija) Nacionalinės ir pasaulio ekonomikos universiteto Naujų įmonių centro pavyzdys.

Naujų įmonių centras

Nacionalinės ir pasaulio ekonomikos universitetas, Bulgarija

Nacionalinio ir pasaulio ekonomikos universiteto (UNWE) Naujų įmonių centras veikia kaip Tarpuniversitetinio karjeros plėtros centro padalinys. Jame studentams teikiama struktūruota parama, reikalinga naujoms idėjoms paversti veikiančiais verslo modeliais.

Naujų įmonių centras organizuoja ir vykdo tokią veiklą:

- išorės suinteresuotųjų šalių skaitomos *atviros paskaitos* įvairiomis temomis, pavyzdžiui, „Verslumas turint ribotus išteklius“ arba „Verslumo įgūdžiai“;
- *mentorystės kavinės*, kuriose studentams padeda išorės mentoriai (sėkmingi verslininkai, finansų, rinkodaros ir pardavimo ekspertai) ir padeda parengti patikimą naujos įmonės planą. Mentorai paprastai būna iš vietos įmonių ir organizacijų, pavyzdžiui, Fondų fondo (institucija, valdanti fondus pagal įvairias nacionalines veiklos programas, bendrai finansuojamas iš Europos struktūrinių ir investicijų fondų), Bulgarijos naujų įmonių asociacijos ir kt.
- *naujų įmonių konkursas* – kasmetinis renginys, kurio metu studentai žiuri pristato savo naujų įmonių idėjas, o nugalėtojai gauna finansavimą, kad galėtų pradėti veiklą. Paprastai prieš konkursą rengiami susirinkimai mentorystės kavinėse, kuriose studentai gali tobulinti savo idėjas iki konkurse reikalaujamo lygio.
- *vaidmenų žaidimai*, skirti išbandyti naują įmonę realią rinką imituojančioje aplinkoje. Šis žaidimas leidžia naujų įmonių idėjų kūrėjams suprasti naujos įmonės veiklos pradžios procesą ir pamatyti, kaip į ją gali reaguoti rinka.

Kitas užklasinės veiklos, orientuotos į socialinį verslumą, pavyzdys – „Enactus“ programa. „Enactus“ yra „pasaulinis lyderių tinklas, siekiantis panaudoti verslą kaip teigiamo ir socialinio poveikio aplinkai katalizatorių“ („Enactus“, 2023: interneto svetainė). Jis turi 33 nepriklausomus biurus pasaulio šalyse, įskaitant aštuonis biurus Europoje (Belgijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Italijoje, Nyderlanduose, Lenkijoje, Jungtinėje Karalystėje ir Ukrainoje). Jų pagrindinė programa skirta studentams ir trunka vienerius mokslo metus. Studentai universitetuose sudaro komandas, analizuoja vietos bendruomenės poreikius, nustato, kokį poreikį jie tenkins, parengia kūrybiškus verslo sprendimus ir pradeda projektą arba verslą, skirtą šiam poreikiui patenkinti. Studentai mokomi „lyderystės, komandinio darbo, projektų valdymo ir verslo principų“ (ten pat), jiems

padeda „Enactus“ išmokyta fakulteto patarėjas, „Enactus“ darbuotojai ir verslo patariamoji taryba. Programa baigiama nacionaliniu konkursu ir „Enactus“ pasaulio taure.

Kitame skyriuje apie suinteresuotųjų šalių dalyvavimą I&SV ugdyme pateikiami papildomi universitetų verslo inkubatorių pavyzdžiai ir nurodoma, kaip jų programos / kursai skatina studentų polinkį į inovacijas ir verslumą.

Papildomos idėjos, kaip įtraukti I&SV į aukštojo mokslo sistemą

Grupių diskusijose ir pokalbiuose dalyvavusios suinteresuotosios šalys pabrėžė, kad universitetai gali taikyti ne tik studijų ir užklasinio mokymo būdus, bet ir kitas strategijas, kaip integruoti įtraukiąsias inovacijas ir socialinį verslumą į aukštąjį mokslą.

- Politika ir palaikymas Bendradarbiauti su politikos formuotojais ir pasisakyti už politiką, kuri remia socialinį verslumą ir įtraukiąsias inovacijas. Skatinti studentus ir dėstytojus dalyvauti atitinkamose konferencijose, seminaruose ir politiniuose dialoguose, kad prisidėtų prie ekosistemos, leidžiančios kurti socialinio poveikio iniciatyvas, kūrimo.
- Bendradarbiavimas atliekant mokslinius tyrimus Skatinti dėstytojus ir studentus atlikti mokslinius tyrimus, susijusius su įtraukiosiomis inovacijomis ir socialiniu verslumu. Remti tarpdisciplininius mokslinių tyrimų projektus, kuriais siekiama kurti novatoriškus socialinių iššūkių sprendimus. Skatinti akademinės bendruomenės, pramonės ir bendruomenės suinteresuotųjų šalių bendradarbiavimą siekiant užtikrinti, kad moksliniai tyrimai turėtų socialinį poveikį.
- Partnerystės ir tinklai Skatinti partnerystę su socialinėmis įmonėmis, ne pelno siekiančiomis ir vyriausybiniomis organizacijomis, kad studentams būtų sudarytos galimybės bendradarbiauti vykdam projektus, atlikti praktiką ir dalyvauti mokslinių tyrimų iniciatyvose. Bendradarbiauti su vietos bendruomenėmis, siekdam patenkinti konkrečius jų poreikius ir kurti tvarius sprendimus.
- Finansavimas ir dotacijos Sukurti finansavimo galimybes ir dotacijas (pavyzdžiui, bendradarbiaujant su rizikos kapitalo fondais), skirtus būtent socialinio verslumo ir įtraukiąsias inovacijų iniciatyvoms. Skatinti studentus ir dėstytojus teikti paraiškas dėl dotacijų, kad jie galėtų parengti ir įgyvendinti savo socialinio poveikio projektus, taip suteikiant finansinę paramą idėjoms paversti realybe.
- Absolventų įsitraukimas Sukurti platformas absolventams, kurie dalyvauja socialinio verslumo ir įtraukiąsias inovacijų veikloje, kad jie galėtų dalytis savo patirtimi, konsultuoti dabartinius studentus ir suteikti galimybę kurti tinklus. Absolventų tinklai gali suteikti vertingos paramos, patarimų ir potencialaus bendradarbiavimo šiomis sritimis besidomintiems studentams.
- Matavimas ir vertinimas Sukurti mechanizmus, skirtus studentų iniciatyvų ir socialinių įmonių socialiniam poveikiui vertinti ir matuoti. Į mokymo programą įtraukti poveikio vertinimo sistemas, kad būtų užtikrintas dėmesys rezultatams ir tvarumui.

Įgyvendindamos šias strategijas, aukštojo mokslo institucijos gali atlikti pagrindinį vaidmenį ugdant naują socialiai sąmoningų inovacijų kūrėjų ir verslininkų, kurie skatins teigiamus pokyčius visuomenėje, kartą.

Reikalavimai studijų programų rengimui

Mokymo programos rengimo procesas apima dokumentų, kuriuose pateikiamas programos aprašas, rengimą. Pagal tokius dokumentus turi būti galima atlikti išsamų programos vertinimą, visų pirma:

- patikrinti, ar programa atitinka minimalius reikalavimus, nustatytus atitinkamuose nacionalinio ir institucinio lygmens teisės aktuose;

- įvertinti programos įgyvendinimo galimybes ir sąlygas, įskaitant patikrinimą, ar programos projektą pateikęs departamentas atitinka atitinkamuose teisės aktuose nustatytus reikalavimus.

Atlikus mokymo programos įvertinimą pagal pateiktus dokumentus:

- fakulteto taryba ir universiteto senatas priima sprendimus dėl mokymo programos priėmimo;
- švietimo ministerija (arba kita atsakinga institucija, kai ir jeigu privaloma) priima sprendimą, suteikiantį teisę atsakingam fakultetui įgyvendinti programą.

Su studijų programa susijusius dokumentus turėtų sudaryti šios pagrindinės dalys:

- bendras programos aprašas;
- numatomų mokymosi rezultatų aprašas;
- programos struktūros apibūdinimas: studijų planas; į programą įtraukti mokymosi moduliai ir praktinis mokymas;
- programos įgyvendinimo sąlygų aprašas;
- programoje taikomų ugdymo būdų ir metodų aprašas;
- vidaus ugdymo kokybės užtikrinimo sistemos aprašas.

Aprašuose turėtų būti pateikta informacija apie programos trukmę (semestrais) ir darbo krūvį (ECTS kreditų taškais ir mokymosi valandomis). Taip pat turėtų būti nurodyta, kokią dalį ECTS kreditų taškų galima gauti atlikus pasirenkamuosius modulius. Numatomų mokymosi rezultatų vertinimo metodų aprašas paprastai pateikiamas atskirų mokymo modulių lygmeniu. Studijų programos lygmeniu aprašas gali būti taikomas tik kai kuriems konkrečioms mokymosi rezultatams, ypač socialinėms kompetencijoms, kurių išmokstama baigus visą studijų programą.

Šie dokumentai svarbūs fakulteto tarybai ir universiteto senatui, nes jie priima sprendimus dėl programos įgyvendinimo, ir būsimiems studentams, sprendžiantiems, kokią studijų programą pasirinkti. Minėti dokumentai taip pat naudingi rengiant informacinę ir reklaminę medžiagą, skirtą stojantiejiems, studentams, akademiniam ir administraciniam personalui bei kitoms suinteresuotosioms šalims. Aktualios, nešališkos ir objektyvios informacijos apie universiteto siūlomas programas skelbimas yra vienas iš Europos aukštojo mokslo erdvės švietimo kokybės užtikrinimo sistemų kriterijų. Todėl universiteto bandymai apriboti prieigą prie informacijos apie numatomus mokymosi rezultatus, vertinimo metodus, studijų planus, ugdymo turinį ir mokymo / mokymosi metodus, pavyzdžiui, siekiant apsaugoti intelektinę nuosavybę, yra nepagrįsti.

Išvada

Šiame skyriuje apžvelgiamos įvairios galimybės integruoti įtraukiasias inovacijas ir socialinį verslumą į aukštąjį mokslą. Jame visų pirma aptariami atskiro studijų programos, atskiro kurso verslo ir su verslu nesusijusiose švietimo programose ir visiškai integruoto I&SV ugdymo, vykdomo taikant mokymo ir mokymosi metodus, palankius su inovacijomis ir verslumu susijusiems įgūdžiams ugdyti, formavimas ir įgyvendinimas. Skyriuje taip pat trumpai apžvelgiamas užklasinis I&SV ugdymo metodas, kuris reiškia partnerystę su universitetų vadovaujama verslo inkubatoriais, įmonių centrais ar panašiais padaliniais. Universiteto veiksmai priklauso nuo konkretaus konteksto, tačiau svarbu užtikrinti, kad I&SV ugdymas būtų pritaikytas konkrečiam kontekstui ir prieinamas visiems suinteresuotiems studentams.

Pateiktas studijų programos rengimo įforminimo dokumentuose būdas turėtų būti laikomas pasiūlymu, kurį galima keisti ir pritaikyti. Jokiu būdu aprašytas būdas neturėtų būti laikomas bandymu įvesti standartus su studijų programomis susijusių dokumentų rengimo srityje. Sprendimai šiais klausimais turėtų būti priimami universiteto lygmeniu (neatrodo tikslinga šią užduotį pavesti atskiriems studijas vykdančioms padaliniais) ir derinami su įgaliotų institucijų

(pavyzdžiui, Lenkijoje – Mokslo ir aukštojo mokslo ministerijos, Generalinės mokslo ir aukštojo mokslo tarybos, Lenkijos akreditacijos komiteto) reikalavimais ar gairėmis.

Klausimai apmąstymui

- Ar jūsų universitete siūlomos studijų programos, kursai ar užklasinis mokymas įtraukia inovacijų ir socialinio verslumo srityje?
- Jei taip, kaip būtų galima toliau tobulinti siūlomą II&SV ugdymą (pavyzdžiui, pasiekti daugiau studentų)?
- Jei ne, koks požiūris į II&SV ugdymą yra tinkamiausias jūsų institucijos kontekste? Kokios esamos institucinės sistemos galėtų padėti arba trukdyti įgyvendinti šį požiūrį?
- Kokie nacionaliniai ir instituciniai reikalavimai taikomi studijų programų ir studijų modulių (kursų) rengimui, kurių reikėtų laikytis, jei norima parengti ir į studijų programas įtraukti atskirą II&SV kursą?

Nuorodų sąrašas

1. Akt prawny (2023) Adresas: <https://sejm.gov.pl/>. Žiūrėta 2023 m. kovo 15 d.
2. Carey, C. ir Matlay, H. (2007). Verslininkai, tapę pedagogais. Kūrybinės pramonės atvejis Jungtinėje Karalystėje. „Industry and Higher Education“, 52 tomas, Nr. 8/9, 694–709 psl.
3. Carey, C. ir Matlay, H. (2011). Naujos problemos įmonių švietimo srityje: Pedagogo požiūris. „Industry and Higher Education“, 25 tomas, Nr. 6, 441–450 psl.
4. Carey, C. ir Hill, I. (2017). II dalis: Socialinių įmonių praktika ir verslo modelis. Socialinio verslo organizacijų misija, struktūra ir valdymas. BEST: Business Education for Sustainability Teaching (Verslo švietimas tvarumo mokymui). Įmonių socialinė atsakomybė ir socialinis verslumas siekiant darnios vietos ir regionų plėtros.
5. Carey, C. ir Domboka, T. (2019). Verslumo ir socialinio verslumo ugdymo išteklių paketas. AHEAD: African Higher Education Leadership in Advancing Inclusive Innovation for Development (Afrikos aukštojo mokslo lyderystė skatinant įtraukiasias plėtros inovacijas). Adresas: https://ahead-project.net/documents/18/WP2_4_Resource_Pack_on_EE_final.pdf. Žiūrėta 2023 m. gegužės 30 d.
6. „Enactus“. (2023). „Enactus“. Kas mes esame ir ką darome? Adresas: <http://enactus.org/who-we-are/our-story/>. Žiūrėta 2023 m. birželio 13 d.
7. Portalas Gov.pl (2023). Kształcenie – Ministerstwo Edukacji i Nauki. Adresas: www.gov.pl. Žiūrėta 2023 m. kovo 15 d.
8. Portalas Gov.pl (2023). Konstytucja dla Nauki – Ministerstwo Edukacji i Nauki. Adresas: www.gov.pl. Žiūrėta 2023 m. kovo 15 d.
9. Pittaway, L. ir Edwards, C. (2012). Vertinimas: verslumo ugdymo praktikos nagrinėjimas. „Education and Training“, 54 tomas, Nr. 8/9, 2012, 778–800 psl.

Suinteresuotųjų šalių vadovaujamos II&SV iniciatyvos ir aukštojo mokslo institucijų bendradarbiavimas su išorės suinteresuotosiomis šalimis

Tikslas

Šiame skyriuje pateikiami įvairių suinteresuotųjų šalių įgyvendinamų įtraukiausių inovacijų ir socialinio verslumo programų pavyzdžiai, kuriuos galima pritaikyti aukštojo mokslo studijų programoms. Skatinamas suinteresuotųjų šalių dalyvavimas kuriant ir įgyvendinant II&SV ugdymo programas aukštojo mokslo institucijose:

- pristatant novatorišką požiūrį į daugialypį įtraukiausių inovacijų ir socialinio verslumo ugdymą;

- pateikiant pavyzdžių, kaip nustatyti ir pritaikyti akademinėi aplinkai įvairių suinteresuotųjų šalių vykdomų programų elementus;
- pristatant įvairių metodų, technikų ir požiūrių taikymo vertę II&SV ugdymui universitetuose;
- išvardijant universiteto ir kitų II&SV srities suinteresuotųjų šalių bendradarbiavimo idėjas.

Įvadas

Įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo ugdymo plėtrai universitetuose reikia ne tik akademinį išteklių. Sprendimų, kuriuos galima įtraukti į mokymą, galima pasisemti iš kitų suinteresuotųjų šalių jau įgyvendintų programų. Įvairios įmonės, NVO, pagalbos ir labdaros organizacijos ar vietos valdžios institucijos pradėjo įgyvendinti novatoriškas programas, skirtas padėti žmonėms. Tam tikrus tokių programų elementus galima pritaikyti ir panaudoti dėstant II&SV universitetuose.

Aukštasis mokslas, norėdamas neatsilikti nuo nuolat besikeičiančios darbo rinkos, turi koreguoti programas ir pritaikyti rinkos elementus mokymui. Pritaikymas apima ne tik teorines žinias, bet visų pirma praktinius elementus, parengtus remiantis darbo patirtimi, sukaupta rinkos dalyvių, pavyzdžiui:

- vietos įmonių, verslininkų, įskaitant socialinius verslininkus;
- NVO, fondų, asociacijų;
- vietos valdžios institucijų;
- finansavimo agentūrų;
- kitų II&SV paslaugų teikėjų.

Jų patirtį galima pritaikyti mokant įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo srityje. Novatoriški metodai ir daugialypės mokymo programos, kurios neapsiriboja paskaitomis ir užsiėmimais klasėje, yra labai veiksmingos gerinant studentų žinias, praktinius įgūdžius ir požiūrį. Todėl svarbu pateikti pavyzdžių, kaip įvairios suinteresuotųjų šalių grupės gali prisidėti prie mokymosi proceso aukštojo mokslo institucijose. Teorijos ir praktikos derinimas ne studijų kontekste, paskaitų metu sukurtų sprendimų išbandymas realiuose rinkos scenarijuose yra labai svarbus II&SV srityje.

Suinteresuotųjų šalių dalyvavimas II&SV ugdyme

Aukštojo mokslo institucijos, norinčios įgyvendinti naujas daugialypes programas, skirtas studentų kompetencijoms įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo srityje tobulinti, gali pasinaudoti didele kitų institucijų, kurios jau vykdo savarankišką veiklą šioje srityje, dažnai bendradarbiaudamos su akademinė bendruomene, patirtimi. Toliau pateikiami tokių programų, kurios jau įgyvendinamos įvairiuose švietimo lygiuose arba įvairių darbo rinkos dalyvių, pavyzdžiai. Juos galima rekomenduoti ir lengvai perkelti į aukštąjį mokslą, pasirenkant tam tikras dalis ir pritaikant prie konteksto pagal principą „atrinkti>pasirinkti>pritaikyti“. Jie taip pat gali tapti įkvėpimo šaltiniu formuojant ir įgyvendinant aukštojo mokslo institucijų II&SV mokymo programas, įtraukiant išorės suinteresuotuosius subjektus ir remiantis jų gerąja praktika.

1. Pradinis, vidurinis ir profesinis išsilavinimas

Ankstyvuosiuose švietimo lygmenyse įgyvendinamos švietimo programos, kuriose dalyvauja vietos verslininkai, siekiant pagerinti mokinių žinias ir kompetenciją įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo srityse. Toliau aprašyta patirtis turėtų būti pavyzdys, kaip įvairios suinteresuotosios šalys gali būti įtraukiamos į mokymosi procesus, neatsižvelgiant į ugdymo lygį.

Programą „Isteik įmonę“ organizuoja „Junior Achievement“ fondas per Pasaulinę verslumo savaitę. Ji vienu metu vyksta 160 pasaulio šalių, o jos tikslas – sukurti socialinę aplinką, kuri aktyviai remtų jaunų žmonių verslumo nuostatas ir iniciatyvas bei teiktų trišalę naudą. Projektą

sudaro užsiėmimai klasėje mokykloje arba įmonėje, kuriuose parodomi praktiniai verslo vykdymo aspektai. Tuomet mokiniai gali nagrinėti būsimos karjeros galimybes. Vietos verslininkai pasakoja apie savo verslo ypatumus, dalijasi patirtimi ir parodo, ką daryti, siekiant sėkmės baigus mokslus. Projektas yra ciklinis; kiekvienais metais nagrinėjami konkretūs tikslai ir temos (pavyzdžiui, žmogiškųjų išteklių ar rinkodaros klausimai). Projekte dalyvauja ir bendrauja mokiniai, mokytojai ir vietos verslininkai. Paraiškos teikiamos nemokamai; kiekviena mokymo įstaiga gauna išsamią programą ir pagal ją kviečia prisijungti vietos darbdavį. Kartu jie sukuria mokymo programą, kurios vėliau laikomasi klasėje.

2021 m. „Įsteigtos įmonės“ renginyje dalyvavo 1018 įmonių ir 32 874 mokiniai, įvyko 1273 edukaciniai susitikimai. Programa leidžia dalyviams (mokiniam ir mokytojams) pasirengti gyvenimui rinkos ekonomikos sąlygomis ir suteikia galimybę jauniems žmonėms įgyti žinių ir praktinių įgūdžių, padedančių lengviau įgyvendinti karjeros planus. Įmonėms tai puiki proga reklamuotis ir užmegzti naujus ryšius vietos aplinkoje. Mokykloms suteikiama galimybė praturtinti siūlomą ugdymą įdomia veikla ir taip parengti mokinius būsimam mokymosi keliui.

Kitas geras mokyklose vykdomos veiklos pavyzdys – „Junior Achievement“ fondo ir „Nationale Nederlanden“ vykdoma socialinių inovacijų programa Socialinių inovacijų estafetė. Ši programa – tai tarptautinis moksleivių konkursas dėl geriausios novatoriškos verslo idėjos, kuria sprendžiami socialiniai poreikiai švietimo, sveikatos apsaugos, socialinės įtraukties, gyvenimo kokybės gerinimo ir darnaus vystymosi srityse. Dalyviai suskirstomi į komandas ir registruojami Socialinių inovacijų estafetės platformoje. Komandos kuria socialines inovacijas, remdamosi platformoje pateikta informacija. Komandos parengia sprendimą, kuris gali būti įgyvendintas realybėje. Jos remiasi realiomis vietos aplinkos problemomis. Komandos atlieka rinkos tyrimus, siūlo verslo sprendimų, kuriuos būtų galima pateikti rinkai kaip socialinę įmonę. Platformos turinys ir projekcinė veikla atitinka socialinio verslumo mokymo programą, kurioje numatyta:

- mokytis pagrindinių verslumo sąvokų;
- sužinoti apie verslo principus rinkos ekonomikos sąlygomis, organizacines ir teisines formas, novatoriškus verslo modelius ir įmonės registravimo tvarką;
- atpažinti etiškus ir neetiškus veiksmus ekonominiame gyvenime ir įmonių socialinę atsakomybę;
- kurti veiklą, skirtą nuosavam verslui steigti, arba imtis kitų socialinio ir ekonominio pobūdžio priemonių;
- analizuoti įmonės aplinką, įskaitant rinką, kurioje ji veikia;
- panaudoti įgytas ekonomines žinias verslumo mąstysenai, kuri yra viena iš pagrindinių sąlygų siekiant aktyviai dalyvauti socialiniame ir ekonominiame gyvenime, ugdyti;
- domėtis savo verslo plėtojimu ir turėti motyvacijos nuolat tobulėti bei investuoti į save;
- pasinaudoti rinkos galimybėmis, imtis iniciatyvos, būti išradingiems ir sugebėti įveikti vidines ir išorines kliūtis;
- ugdyti iniciatyvumą, atsakomybę už save ir kitus;
- vertinti verslumo požiūrį kasdieniame gyvenime, būti pasirengusiems aktyviai dalyvauti šalies socialiniame ir ekonominiame gyvenime ir dalytis atsakomybe už jos vystymąsi;
- vertinti verslininkų vaidmenį atsakingai kuriant konkurencingą ekonomiką, vertinti ekonominę laisvę bei privačią nuosavybę, kaip rinkos ekonomikos ramsčius.

Visi programos „Socialinių inovacijų estafetė“ dalyviai įgyja žinių apie socialines inovacijas ir socialinį verslumą iš įdomios medžiagos ir veiklos, pavyzdžiui, socialinių verslininkų aprašų, viktorinų, praktinių užduočių ir susitikimų su socialiniais verslininkais. Dalyviai taip pat tiria savo klientų ir tikslinės grupės poreikius ir, remdamiesi rezultatais, kuria socialinės inovacijos idėją, kuri padėtų spręsti socialinę problemą jų vietos aplinkoje. Jie taip pat praktiškai išbando, kaip, vadovaujant mentoriams, įgyvendinti šią inovaciją socialinės įmonės formatu, nustato būtiną veiklą, įgyvendinimo išlaidas, platinimo kanalus, reikalingus išteklius ir planuoja reklamą

veiklą. Pabaigoje komanda pristato savo idėją teisėjų komisijai – projekto partnerio darbuotojams. Nugalėtojų komandos gauna prizus, tačiau didžiausias programos poveikis – tai laimėjusios verslo idėjos pristatymas.

2. Autonominiai universitetų projektai

Universitetai nedaug atsilieka studentams skirtų įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo programų srityje. Nepaisant socialinių projektų finansavimo trūkumo, akademiniam sektoriuje dažnai naudojami išorės finansavimo šaltiniai, pavyzdžiui, valstybės lėšos. Finansavimo agentūros, disponuojančios nacionalinio biudžeto lėšomis, ES fondai, pavyzdžiui, Europos socialinis fondas, ar kitos tarptautinės programos gali būti dar viena suinteresuotųjų šalių grupė, atverianti galimybes švietimo iniciatyvoms.

Išorės finansavimą gavusio projekto pavyzdys – „Mazovijos jaunimo universitetas“. Jis buvo įgyvendintas ir išbandytas Varšuvos universitete. Pagrindinis projekto tikslas buvo pagerinti studentų kompetencijas šiose srityse: finansinio raštingumo, verslumo, kritinio mąstymo ir mokymosi įgūdžių. Programa buvo įgyvendinama surengus keletą mokymo sesijų Varšuvoje, Varšuvos universiteto Ekonomikos fakultete. Projektas truko 35 mėnesius, per kuriuos buvo surengta 30 mokymo kursų (sudarytų iš trijų 10 valandų trukmės modulių), kiekviename iš jų dalyvavo 8–12 žmonių grupė:

- I modulis – finansinis raštingumas (10 mokymosi valandų);
- II modulis – verslumas (10 mokymosi valandų);
- III modulis – kritinis mąstymas ir gebėjimas mokytis (10 mokymosi valandų).

Kiekvienas mokymo kursas turėjo trukti 30 mokymosi valandų, suskirstytų į penkis 6 valandų trukmės blokus, tačiau, atsižvelgiant į mokyklų pageidavimus ir studentų užimtumą, buvo galima susitarti dėl kitokio tvarkaraščio. Kurso pabaigoje kiekvienas studentas gaudavo asmeninį pažymėjimą. Ne mažiau kaip 80 proc. projekte dalyvavusių studentų patobulino savo kompetencijas, darbo rinkoje laikomas perspektyviomis.

3. Vietos valdžios institucijų įgyvendinamos programos

Kita suinteresuotųjų šalių grupė – vietos valdžios institucijos. Daugelis jų yra parengusios programas, skirtas įtraukiosioms inovacijoms ir socialiniam verslumui remti. Toks pavyzdys – Gdynės miestas, kuriame buvo įsteigtas specialus padalinys, atsakingas už veiklą I&SV srityje. Socialinių inovacijų laboratorija (SIL) yra savarankiškas Gdynės miesto savivaldybės biudžetinis padalinys, atsakingas už novatoriškų socialinių sprendimų piliečiams kūrimą ir rėmimą. SIL taip pat įkūnija idėją, išaugusią iš minties, kad norint tvariai vystyti ir pasiekti ilgalaikių rezultatų, miestui reikia naujų idėjų ne tik technologijų ir ekonomikos srityse, bet ir visoje socialinėje veikloje, skirtoje gyventojams. SIL tikslas – kurti, remti ir skatinti novatoriškus socialinius sprendimus, kad pagerėtų visų Gdynės gyventojų, neatsižvelgiant į jų amžių, gyvenamąją vietą ir socialinę padėtį, gyvenimo lygis.

Socialinių inovacijų laboratorija Gdynėje ir Fundacija Stocznia iš Varšuvos vykdo projektą „Žmonijos inovacijos. Parama mikroinovacijų plėtrai socialinės įtraukties srityje“. Projekto tikslas – vystyti novatoriškas idėjas socialinės įtraukties srityje, siekiant kiek įmanoma padidinti jų sklaidos potencialą. Pagrindinė užduotis – paskelbus atvirą nacionalinio masto kvietimą pritraukti nacionaliniu mastu novatoriškų paslaugų, produktų, sprendimų idėjas, o vėliau, pasinaudojant suteiktomis dotacijomis, remti idėjų autorius tobulinant, plėtojant ir išbandant jų idėjas. Kitas etapas – 10 sėkmingiausių sprendimų sklaida, įskaitant veiklą, kuria remiamas inovacijų įsisavinimas tarp tikslinių gyventojų.

„Idėjų inkubatorius“ jau trejus metus veikia Gdynės Socialinių inovacijų laboratorijoje, o „Svajotojai ir amatininkai“ – Varšuvos Socialinių inovacijų namuose. Pagrindinis šių padalinių siūlomas paramos modelis yra vadinamieji inkubavimo ciklai, t.y. procesai, apimantys

novatoriškų idėjų atranką, paramą ir vystymą, jų išbandymą, po to vertinimą, galutinės sprendimo versijos tobulinimą ir geriausių idėjų sklaidą. Pagal ankstesnius kvietimus maždaug 100 inovacijų idėjų buvo suteikta parama tobulinant koncepciją ir rengiant novatoriško sprendimo prototipą (pavyzdžiui, mokymų, individualių konsultacijų ir mentorystės forma). Remdami idėjas, mentoriai kartu su inovacijų kūrėjais svarstė, ar idėjos iš tiesų yra geriausi atsakymai į iškilusią problemą ir kokiomis sąlygomis šie sprendimai gali augti ir veikti efektyviausiai. Po kelių mėnesių vystymo laikotarpio buvo atrinktos 52 inovacijos, kurioms buvo skirta dotacija (apie 40 000 PLN arba 9 000 Eur), kad jų sprendimai būtų išbandyti praktiškai. 10 iš šių socialinių inovacijų bus skleidžiamos, imantis veiksmų jas integruoti į praktiką.

4. Kitų suinteresuotųjų šalių vykdoma veikla

Daug įtraukiosiems inovacijoms ir socialiniam verslumui skirtų projektų ir programų, kurių elementus galima panaudoti šios srities mokymui, įgyvendino kitos suinteresuotosios šalys, pavyzdžiui, NVO ar institucijos, dirbančios socialinių inovacijų ir įtraukties srityje. Puikus universiteto ir išorinės organizacijos bendradarbiavimo pavyzdys yra Akademiniai verslo inkubatoriai (AIP). Akademiniai verslo inkubatoriai – tai akademinuose centruose visoje Lenkijoje įsteigti padaliniai. AIP idėja – sukurti idealias sąlygas verslo idėjoms plėtoti. AIP – tai universiteto mokslinio personalo ir studentų atstovaujamo žinių ir praktinių žinių apie įmonių veiklą Lenkijoje derinys.

AIP misija – sudaryti sąlygas inovacijų plėtrai ir komercinimui. Inkubatorių tikslas – suteikti visapusišką praktinių žinių studentams, turintiems daug teorinių žinių, kurias jiems sunku pritaikyti praktikoje. AIP programa leidžia studentams lengvatinėmis sąlygomis išbandyti savo idėjas rinkoje, neregistruojant įmonės ar bendrovės. Veikla inkubatoriuje – tai būdas studentams įgyti verslo patirties, keistis idėjomis ir užmegzti verslo kontaktus.

Akademiniai verslo inkubatoriai yra vienas iš projektų, padedančių jauniems verslininkams plėtoti savo interesus ir siekti finansinės nepriklausomybės. Verslo inkubatorius yra vienas iš naujų būdų ugdyti verslumą ir padėti įmonėms įveikti pakeliui pasitaikančias krizes. Inkubacijos idėja reiškia vystymosi etapus, kuriuos įveikia kiekviena naujai sukurta įmonė. Dalyvaudamas akademinuose verslo inkubatoriuose, verslą vykdančias studentas, vadinamas naudos gavėju, gauna:

- AIP teisinį subjektiškumą;
- įmonės apskaitos valdymą;
- visapusišką teisinę pagalbą;
- galimybę naudotis biuro patalpomis;
- galimybę gauti lėšų įmonės veiklai;
- įvairių mokymo kursų, skirtų verslo valdymo veiksmingumui didinti;
- ekspertų komandą;
- pagalbą kuriant įmonės prekės ženklą.

Vykdamą veiklą kartu su akademine verslo inkubatoriais, teikiama ir kitokio pobūdžio pagalba, įskaitant:

- teisę naudoti Akademinio verslo inkubatoriaus ženklą;
- reklamos ir populiarinimo pagalbą, padedant rinkodaros agentūroms;
- verslo susitikimų organizavimą ir pagalbą ieškant verslo partnerių;
- konferencijų, mugių, skirtų AIP įmonėms reklamuoti, organizavimą.

Studentų bendrovės finansinės operacijos atliekamos per AIP subsąskaitą. Dalyvis turi galimybę išmokėti lėšas pagal darbo sutartį arba užsakymą.

AIP projektas skirtas ne tik studentams, bet ir visiems jaunesniems nei trisdešimties metų žmonėms. Akademinio verslo inkubatoriaus paslaugomis, be studentų ir absolventų, gali naudotis

visi, sugalvoję savo pirmojo verslo idėją. Apskritai galima teigti, kad AIP yra skirti padėti jauniems žmonėms pradėti ir plėtoti savo verslą. AIP verslo savininkas gali dėti visas įmanomas pastangas tam, kad jo įmonė būtų dinamiška, auganti ir finansiškai pelninga. AIP naudos gavėjui nereikia rūpintis techniniais klausimais, susijusiais su jo verslo valdymu, ir nereikia sutelkti dėmesio į rinkoje egzistuojančias kliūtis. Iki šiol akademiniai verslo inkubatoriai pasiekė šių rezultatų:

- 48 inkubatorių tinklas universitetuose visoje Lenkijoje;
- didžiausias AIP tinklas Europoje;
- daugiau kaip 250 dotacijų, skirtų naudos gavėjo nuosavam verslui pradėti;
- iki šiol inkubatoriai įsteigė daugiau kaip 10 000 įmonių; ir
- konsultavo daugiau nei 17 000 žmonių, norinčių pradėti savo verslą.

Suinteresuotųjų šalių įtraukimo strategijos I&SV srityje

„InnoSocial“ grupių diskusijų ir pokalbių dalyviai pabrėžė, kad strategija, kaip įtraukti suinteresuotąsias šalis į įtraukimų inovacijų ir socialinio verslumo ugdymą, turėtų remtis „ekosistemos“ sąvokos supratimu. Ekosistema inovacijų ir verslumo srityje apibrėžiama kaip „sąveikaujančių veikėjų, kurie visi savo veikla daro įtaką vieni kitiems, bendruomenė“ (Jacobides et al., 2018, 2257 psl., cit. iš Diaz Gonzalez ir Dentchev, 2021). Šių veikėjų (suinteresuotųjų šalių) sąveika vykdant įvairias veiklas leidžia sutelkti išteklius, žinias ir gebėjimus, kurie galėtų pagerinti I&SV ugdymo ir mokymo iniciatyvas ir padėti pradedantiems inovacijų kūrėjams ir socialiniams verslininkams.

Universitetai atlieka pagrindinį vaidmenį inovacijų ir (socialinio) verslumo ekosistemoje, nes aukštojo mokslo institucijose taikomi mechanizmai, skatinantys dalyvavimą ekosistemoje ir paramą, pavyzdžiui:

- konsultacijos su suinteresuotosiomis šalimis (darbdaviais) dėl įgūdžių ir kompetencijų, reikalingų inovacijoms įgyvendinti ir (socialiniam) verslumui vykdyti, ir mokymo programų rengimas remiantis jų nuomone;
- kviestinių lektorių (socialinių verslininkų), kurie galėtų pasidalyti patirtimi, pavyzdžiui, kaip pradėti ir vykdyti verslą, įveikti pakeliui kylančius iššūkius ar valdyti tam tikrus verslo procesus, pasitelkimas;
- bendrų universiteto ir verslo iniciatyvų, pavyzdžiui, verslo atstovų studentams rengiamų mentorystės programų ir meistriškumo klasių (pavyzdžiui, mentorystė pradedant vykdyti socialinį verslą); studentų įtraukimas į realių iššūkių, su kuriais susiduria įmonės partnerės, sprendimą (pavyzdžiui, partnerių socialinių įmonių verslo strategijų kūrimą); mokomųjų vizitų į įmones partneres rengimas; bendrų projektų, kurie daro teigiamą socialinį poveikį ar poveikį aplinkai, įgyvendinimas, vykdymas;
- universitetų vadovaujamų socialinio verslumo centrų, kurie galėtų teikti tikslinę paramą socialiniams verslininkams, pavyzdžiui, plečiant jų veiklą arba renkant lėšas veiklai remti, steigimas;
- bendradarbiavimas su vietos viešosiomis įstaigomis ir NVO, kurios galėtų suteikti žinių apie realias socialines problemas, su kuriomis susiduria vietos bendruomenės nariai, ypač mažiau galimybių ir specialių poreikių turintys žmonės, ir kurias universitetai galėtų spręsti pasitelkdami mokslinius tyrimus ir inovacijas.

Išvada

Įvairios suinteresuotosios šalys įgyvendina įvairias programas, kuriomis remiamos įtraukiosios inovacijos ir socialinis verslumas. Kai kurios iš jų veikia akademinės veiklos ir įvairių organizacijų, pavyzdžiui, vietos įmonių, (socialinių) verslininkų, NVO, fondų, vietos valdžios institucijų, finansavimo agentūrų ir kitų šiame skyriuje pristatomų I&SV teikėjų, institucinės veiklos sankirtoje. Daugelis programų gali pasigirti puikiais rezultatais ir gali būti naudingos aukštojo mokslo institucijoms. Universitetai galėtų įtraukti išorės organizacijų, vadovaujančių tokioms

programoms, atstovus į mokymo programos rengimą (pavyzdžiui, patarti dėl kurso struktūros, taikomų pedagoginių metodų, planuojamos veiklos ir t. t.) ir (arba) užsiėmimų įgyvendinimą (pavyzdžiui, skaityti paskaitas, vadovauti inovacijų projektams, būti naujų įmonių konkursų žiuri nariais ir t. t.). Jų patirtis gali būti labai naudinga kuriant naujus įtraukiujų inovacijų ir socialinio verslumo ugdymo būdus.

Klausimai apmąstymui

- Ar paprastai įtraukiate suinteresuotąsias šalis į studijų programų formavimą ir įgyvendinimą? Kokius įtraukimo metodus taikote?
- Ar žinote apie kokias nors I&SV srities programas ar iniciatyvas, kurias siūlo jūsų partnerės aukštojo mokslo institucijos ar kitos organizacijos?
- Ar įmanoma pritaikyti tam tikrus kitų organizacijų siūlomų programų ar iniciatyvų I&SV srityje elementus jūsų kontekste?
- Su kokiomis vietos, regioninėmis, nacionalinėmis ar tarptautinėmis organizacijomis galite bendradarbiauti įtraukiujų inovacijų ir socialinio verslumo srityje?

Nuorodų sąrašas

1. Diaz Gonzalez, A. ir Dentchev, N. A. (2021). Ekosistemos, remiančios socialinius verslininkus: literatūros apžvalga. „*Social Enterprise Journal*“, 17 tomas, Nr. 3, 329–360 psl. <https://doi.org/10.1108/SEJ-08-2020-0064>
2. Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości. Otwarta firma. Światowy Tydzień Przedsiębiorczości. Adresas: <https://otwarta-firma.junior.org.pl/>. Žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.
3. Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości. Programa: Socialinių inovacijų estafetė. Adresas: <https://sir.junior.org.pl/>. Žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.
4. Gdynė. Laboratorium Innowacji Społecznych. Adresas: <https://lis.gdynia.pl/projekty/> ir
5. <https://lis.gdynia.pl/english/>. Žiūrėta 2023 m. balandžio 15 d.
6. Inkubator pomysłów. Adresas: <https://inkubatorpomyslow.org.pl/>. Žiūrėta 2023 m. balandžio 17 d.
7. Mazowiecki Uniwersytet Młodzieżowy. Adresas: <https://www.wne.uw.edu.pl/mum>. Žiūrėta 2023 m. balandžio 13 d.
8. AIP. Adresas: <https://aip.link/>. Žiūrėta 2023 m. gegužės 15 d.

Žinių sritys ir įgūdžiai, sukurti universitetuose mokant I&SV

Tikslas

Šiame skyriuje apžvelgiamos žinių sritys ir įgūdžiai, kurie turėtų būti vystomi universitetuose ugdant I&SV, remiantis literatūros šaltinių analize ir esamomis studijų programomis / kursais šioje srityje. Skyriuje taip pat pateikiama geroji praktika, pristatanti internetinę atsakingo verslumo ir vadybos bakalauro programą, kurią siūlo „Tomorrow University“ ir kurios struktūra galėtų suteikti idėjų planuojant I&SV kursą aukštojo mokslo institucijose.

Įvadas

Pastaraisiais metais aukštojo mokslo institucijos vis dažniau įsitraukia į socialinio verslumo ir socialinių inovacijų ugdymo skatinimą. Įtraukiosios inovacijos – sąvoka, kuri iš pradžių buvo sugalvota kaip trečiųjų šalių vystymosi varomoji jėga – retai įtraukiamos į aukštojo mokslo programas. Siekiant integruoti įtraukiujų inovacijų ir socialinio verslumo ugdymą į aukštojo mokslo institucijų mokymo programas, svarbu apibrėžti šių dviejų sąvokų taikymo sritį, taip pat

suprasti esamo šios srities mokymo pasiūlymų struktūrą ir turinį. Šiuo tikslu „InnoSocial“ konsorciumas atliko išsamią literatūros apžvalgą ir studijų programų / kursų I&SV srityje analizę. Pagrindinis analizės tikslas buvo gauti išvalgų apie temas / problemas / dalykines sritis, kurios galėtų sudaryti I&SV kursą, ir įgūdžių rinkinį, kuris turėtų būti ugdomas tokio kurso metu.

I&SV studijų programų ar kursų turinys

Brock ir Steiner (2019) parengė metodiką, kaip nustatyti svarbiausias temas, kurias galima būtų įtraukti į socialinio verslumo kursą ar programą, remiantis šios sąvokos apibrėžčių turinio analize. Jie išanalizavo dvylikos dažniausiai cituojamų mokslininkų, pavyzdžiui, Dees et al. (2001), Bornstein (2004), Austin et al. (2006) ir kt., apibrėžtis. Remdamiesi šia analize, jie nustatė bendrus visose apibrėžtyse esančius elementus, kurie turėtų būti įtraukti į socialinio verslumo studijų kursą. Šie elementai išvardyti toliau.

- Socialinis poreikis ar problema: socialinio verslumo ugdymas turėtų užtikrinti, kad dėstytojai galėtų parengti socialiai atsakingus verslininkus, kurių misija būtų susijusi su socialinės problemos sprendimu.
- Galimybių pripažinimas: socialinio verslumo ugdymas turėtų leisti studentams išmokyti atpažinti, įvertinti ir išnaudoti galimybes, taip paverčiant idėjas tikslingomis organizacijomis.
- Inovacijos: socialinio verslumo ugdymas turėtų skatinti inovacijas, nes inovacijos atskiria socialinę įmonę nuo ne pelno siekiančios organizacijos. Taigi socialinio verslumo studentai turėtų suprasti inovacijų procesą ir gebėti siūlyti novatoriškus socialinių problemų sprendimus.
- Plėtra: socialinio verslumo ugdymas turėtų išmokyti studentus, kad socialinė įmonė turėtų užtikrinti socialinius pokyčius, o tai įmanoma, jei įmonė gali būti plečiama, plačiai skleidžiant informaciją ir plėtojant filialus. Mokymas apie plėtrą turėtų padėti studentams atskirti socialinę įmonę nuo mažos bendruomenės organizacijos.
- Išteklių išsigijimas: socialinio verslumo ugdymas turėtų išmokyti studentus įgyti ir panaudoti išteklius socialinei vertei kurti. Tai reiškia, kad studentai turi būti mokomi, kaip užmegzti partnerystę, pritraukti lėšų ir užsitikrinti fizinius bei žmogiškuosius išteklius.
- Tvarūs verslo modeliai: socialinio verslumo mokymas turėtų užtikrinti, kad studentai galėtų apibūdinti, kaip jų socialinė įmonė sukurs ir teiks vertę per ilgą laikotarpį.

Taikydami tą patį požiūrį įtraukiamųjų inovacijų sąvokai, išanalizavome devynias įtraukiamųjų inovacijų apibrėžtis (žr. 1 priedą), kurios keliais atvejais yra glaudžiai susijusios su integracinio augimo ir įtraukiamųjų inovacijų politikos sąvokomis. Analizei atrinktos apibrėžtys paimtos iš mokslinių darbų, kuriuos paskelbė pripažinti šios srities tyrėjai (pavyzdžiui, Heeks, 2013; Johnson ir Andersen, 2012), arba iš tarptautinių organizacijų (pavyzdžiui, EBPO ir JTVP) ataskaitų. Atlikus analizę buvo nustatytas toliau pateiktas bendrų elementų, kurie turėtų būti įtraukti į šios srities kursą, sąrašas.

- Socialinis vystymasis: įtraukiamųjų inovacijų ugdymas turėtų užtikrinti, kad studentai įsitrauktų į inovacijas, siekdami pagerinti socialiai remtinų grupių gyvenimo kokybę ir suteikti galimybę naudotis geros kokybės produktais ir paslaugomis už prieinamą kainą. Mokytojai turėtų ugdyti teigiamą požiūrį į inovacijas, skirtas socialiniams ar aplinkosaugos poreikiams tenkinti, taip pat konkrečioms socialiai remtinų grupių poreikiams tenkinti.
- Socialinė įtrauktis: įtraukiamųjų inovacijų ugdymas turėtų skatinti socialiai remtinų grupių (skurstančių žmonių, neįgaliųjų, moterų, pagyvenusių žmonių, migrantų ir pabėgėlių, etninių mažumų ir kitų atskirtų grupių) įtraukimą į mokslinių tyrimų, verslumo ir inovacijų veiklą.
- Pramonės ir teritorinė įtrauktis: įtraukiamųjų inovacijų kursų studentai turėtų žinoti apie skirtingus įtraukties lygius: socialinį (ankstesnis punktas), pramoninį (pavyzdžiui, smulkieji verslininkai ir MVI) ir teritorinį (pavyzdžiui, atsiliekančios ar ne tokie inovatyvūs regionai).
- Inovacijų prieinamumas ir sklaida: įtraukiamųjų inovacijų ugdymas turėtų pabrėžti inovacijų sklaidos ir platinimo socialiai remtinoms grupėms svarbą, t.y. užtikrinti, kad inovacijos pasiektų socialiai remtinus asmenis, organizacijas ir (arba) teritorijas.

Įtraukiųjų inovacijų ir socialinio verslumo sąvokų analizė rodo, kad jos puikiai dera tarpusavyje ir gali būti sujungtos į vieną kursą. Socialinė įmonė, įkvėpta įtraukiosios inovacijos, gali spręsti socialinius ar aplinkosauginius socialiai remtinų grupių ar teritorijų poreikius. Todėl II&SV ugdymas turi skatinti glaudų studentų bendradarbiavimą su išorės suinteresuotosiomis šalimis (visų pirma socialinėmis įmonėmis, NVO, neformaliomis bendruomenės grupėmis ir vietos lygio inovacijų kūrėjais).

Atlikus esamų studijų programų II&SV srityje analizę, papildytą suinteresuotųjų šalių grupių diskusijų ir pokalbių rezultatais, rasta papildomų idėjų, susijusių su II&SV kurso turiniu.

Turinio elementai, susiję su II&SV kursu

Remiantis 25 II&SV srities programų / kursų analize ir konsultacijomis su 72 suinteresuotosiomis šalimis visose konsorciumo šalyse, buvo nustatyti toliau pateikiami turinio elementai, kurie yra svarbūs įgyvendinant II&SV ugdymą universitetuose.

- Įtraukiųjų inovacijų ir socialinio verslumo supratimas
  - Inovacijos ir socialinės inovacijos; kuo socialinės inovacijos skiriasi nuo įprastų inovacijų; socialinės inovacijos kaip socialinio vystymosi varomoji jėga.
  - Įtraukiosios inovacijos: jų ypatumai ir tikslinės grupės; įtraukiųjų inovacijų rūšys ir susijusios sąvokos (pavyzdžiui, piramidės pagrindo arba skurstantiesiems skirtos inovacijos, taupiosios inovacijos).
  - Socialinis verslumas: pagrindiniai tikslai; kuo jis skiriasi nuo įprastinio verslumo; kaip socialinės ir įtraukiosios inovacijos yra susijusios su socialiniu verslumu; grupių, kurioms gresia atskirtis, nustatymas ir įtraukimas į inovacijas ir socialinį verslumą.
  - II&SV svarba ir pradedančio verslininko motyvacija investuoti į II&SV.
  - Įtraukiųjų inovacijų ir socialinių įmonių besiformuojančiose ir išsivysčiusiose rinkose atvejų analizė.
- Visuomenės problemų supratimas ir įtraukiųjų inovacijų kūrimas joms spręsti
  - Tvaraus vystymosi tikslai ir visuomenės problemos.
  - Socialinės / aplinkosaugos problemos ar poreikio (pavyzdžiui, susijusio su švietimu, sveikata, socialine įtrauktimi, gyvenimo kokybės gerinimu ir pan.) nustatymas ir analizė.
  - Konstruktyvus mąstymas kaip inovatyvių problemų sprendimų kūrimo metodas (proceso ir metodų, taikomų kiekviename proceso etape, supratimas).
  - Konstruktyvaus mąstymo taikymas siekiant išspręsti nustatytą socialinę / aplinkosaugos problemą ar poreikį; bendradarbiavimas su suinteresuotosiomis šalimis šiame procese.
- Socialinės įmonės supratimas ir kūrimas
  - Socialinio verslo galimybių atpažinimas: įtraukiosios inovacijos idėjos (sukurtos ankstesniame bloke) pavertimas socialiniu verslu.
  - Verslo modelių, tinkamų įtraukiosioms inovacijoms ir socialiniam verslui, tyrimas ir socialinės įmonės verslo modelio kūrimas (taikant socialinio verslo modelio drobę).
  - Socialinės įmonės verslo plano rengimas.
- Socialinės įmonės steigimas
  - Socialinių įmonių teisinės formos: įstatymai ir teisės aktai, reglamentuojantys socialinių įmonių steigimą ir veiklą ES ir nacionaliniu lygmeniu.
  - Socialinės įmonės organizacinės formos pasirinkimas.
  - Finansavimo strategijos kūrimas (lėšų rinkimas, paramos teikėjų lėšos, ES finansuojamos programos, pagal kurias būtų galima paremti naują socialinę įmonę).
- Socialinės įmonės tvarumo užtikrinimas ir socialinio poveikio vertinimas
  - Verslo tvarumas ir socialinių bei aplinkosaugos klausimų integravimas į strateginį planą.

- Socialinės įmonės socialinio poveikio vertinimas.

Studijų programų analizės ir konsultacijų su suinteresuotosiomis šalimis rezultatai atskleidė du II&SV srities kurso struktūros variantus:

- 1 variantas: teorinis blokas ir praktinis blokas (projektas);
- 2 versija: kiekvieną turinio vienetą sudaro teorinis pagrindas ir praktinės užduotys.

Kompetencijos, kurios bus ugdomos per „InnoSocial“ kursą

Organizuojant „InnoSocial“ kursą³ (antrasis projekto rezultatas), siekiama spręsti socialines ir visuomenines problemas, padedant ugdyti kompetencijas, kurių reikia studentams, norintiems ištraukti į inovacijas ir pradėti verslą siekiant socialinių tikslų. Pastaraisiais metais viso pasaulio universitetai ir kolegijos kreipia dėmesį į kompetencijomis grindžiamą švietimą, kuriame daugiausia dėmesio skiriama ne tik žinioms, bet ir įgūdžiams bei nuostatoms. Viena iš pagrindinių kompetencijomis grindžiamo švietimo populiarumo priežasčių – geresnės studentų įsidarbinimo galimybės. Ugdydami atitinkamus įgūdžius ir kompetencijas, studentai geriau pasirengia įvykdyti darbo rinkos reikalavimus ir pademonstruoti savo gebėjimus būsimiems darbdaviams. Šis požiūris neapsiriboja vien teorinėmis žiniomis; pabrėžiamas praktinis žinių pritaikymas, problemų sprendimas, darbas komandoje ir kiti svarbūs įgūdžiai, kuriuos vertina darbdaviai įvairiose pramonės šakose.

Socialinio verslumo ugdymo metu įgyjami įgūdžiai aptariami įvairiuose moksliniuose darbuose ir tyrimuose. Pavyzdžiui, Murray et al. (2018) nagrinėja pagrindines kompetencijas, reikalingas asmenims, dalyvaujantiems socialinių inovacijų iniciatyvose. Autoriai pabrėžia tam tikrų įgūdžių, pavyzdžiui, empatijos, sisteminio mąstymo, bendradarbiavimo ir kūrybiško problemų sprendimo, svarbą. Santos et al. (2020) tiria socialiniams verslininkams reikalingus įgūdžius ir kompetencijas. Jų tyrime pateikiama išsami keleto atvejų analizė ir nurodomos kelios svarbios pagrindinės kompetencijos, pavyzdžiui, gebėjimas prisitaikyti, atsparumas, strateginis mąstymas ir poveikio matavimas.

Išanalizavus esamas II&SV srities studijų programas / kursus paaiškėjo, kad norint įsteigti savo socialinę įmonę arba dirbti socialiniame versle reikalingi šie įgūdžiai:

- sisteminis mąstymas;
- kritinis mąstymas;
- gebėjimas mokytis;
- verslumo mąstysena;
- motyvacija plėtoti nuosavą verslą;
- siekis nuolat tobulėti;
- naudojimasis rinkos galimybėmis;
- iniciatyvos parodymas;
- išradingumas ir gebėjimas įveikti vidines ir išorines kliūtis;
- iniciatyvumas;
- atsakomybė už save ir kitus.

Taip pat yra tyrimų, skirtų inovacijų ir (socialinio) verslumo įgūdžių vertinimo priemonių analizei ir kūrimui (Espiritu et al. 2012; García-González, 2021). Remiantis išsamaus tyrimo, atlikto pagal programos „Horizontas 2020“ projektą „Daugiadisciplininės inovacijos siekiant socialinių pokyčių“ (COST priemonė CA18236), rezultatais, Europos verslumo kompetencijų sistema („EntreComp“) suteikia tvirtą pagrindą suprasti, plėtoti ir vertinti kompetencijas, į kurias turėtų būti orientuotas socialinių inovacijų ir socialinio verslumo ugdymas.

³ „InnoSocial“ kurso programa: [/įtraukti nuorodą/](#) ir mokymosi turinys: [/įtraukti nuorodą į modulius/](#)

2016 m. ES Jungtinis tyrimų centras Užimtumo, socialinių reikalų ir įtraukties generalinio direktorato vardu pradėjo įgyvendinti priemonę „EntreComp“, kuria siekiama remti aktyvų pilietiškumą, inovacijas, įsidarbinimo galimybes ir mokymąsi pasitelkiant verslumą pagrįstą mąstymą ir veiksmus. Tai bendra orientacinė sistema, kurioje nustatyta 15 verslumo kompetencijų (žinių, įgūdžių ir nuostatų) 3 pagrindinėse srityse (Idėjos ir galimybės, Išteklių ir Veiksmai), apibūdinančių, ko reikia, kad žmonės būtų verslūs ir kurtų finansinę, kultūrinę ar socialinę vertę kitiems. 15 verslumo gebėjimų suskirstyti į temines dalis, kuriose paaiškinama kiekvienos kompetencijos praktinė reikšmė. Iš viso yra 60 dalių, kurios toliau apibrėžiamos pateikiant 442 mokymosi rezultatus – ką besimokantysis žino, supranta ir gali padaryti, ir kurios priskiriamos 8 skirtingiems pažangos lygiams – nuo pradinio iki vidutinio, pažengusiųjų ir ekspertų lygių. 2 lentelėje apžvelgiama „EntreComp“ pažengusiųjų lygio sistema.

„EntreComp“ remiasi plačia verslumo apibrėžtimi, kuri remiasi kultūrinės, socialinės ar ekonominės vertės kūrimu. Taigi ji apima įvairias verslumo rūšis, įskaitant socialinį verslumą. Priemonė sukurta taip, kad ją būtų galima pritaikyti ir taikyti verslumo kompetencijai ugdyti ir suprasti bet kokioje aplinkoje – formaliojo švietimo, neformaliojo mokymosi ir įtraukties veikloje. Todėl sistema buvo naudojama kaip pamatinis dokumentas rengiant „InnoSocial“ kurso kompetencijų matricą.

IDĖJOS IR GALIMYBĖS	1. Galimybių pastebėjimas	Besimokantieji gali pasinaudoti galimybėmis ir formuoti jas taip, kad galėtų reaguoti į iššūkius ir kurti vertę kitiems.	IŠTEKLIAI	1. Savimonė ir pasitikėjimas savimi	Besimokantieji gali kompensuoti savo silpnąsias puses, dirbdami komandoje su kitais ir toliau tobulindami savo stipriąsias puses.	VEIKSMAI	1. Iniciatyvos parodymas	Besimokantieji gali ieškoti galimybių imtis iniciatyvos ir pridėti arba kurti vertę.
	2. Kūrybiškumas	Besimokantieji gali paversti idėjas sprendimais, kurie sukuria vertę kitiems.		2. Motyvacija ir atkaklumas	Besimokantieji gali remtis turimu entuziazmu ir toliau kurti vertę nepaisant nesėkmių.		2. Planavimas ir valdymas	Besimokantieji gali tikslinti prioritetus ir planus, kad prisitaikytų prie besikeičiančių aplinkybių.
	3. Vizija	Besimokantieji gali vadovautis savo vizija strateginiams sprendimams priimti.		3. Išteklių telkimas	Besimokantieji gali parengti strategijas, kaip sutelkti reikiamus išteklius, kad sukurtų vertę kitiems.		3. Dviprasmiškumo, neapibrėžtumo ir rizikos įveikimas	Besimokantieji gali įvertinti riziką ir priimti sprendimus, nepaisydami neapibrėžtumo ir dviprasmiškumo.
	4. Idėjų vertinimas	Besimokantieji gali kurti strategijas, kaip kuo geriau išnaudoti idėjų sukuriamą vertę.		4. Finansinis ir ekonominis raštingumas	Besimokantieji gali parengti vertės kūrimo veiklos finansinio tvarumo planą.		4. Darbas su kitais	Besimokantieji gali suburti komandą ir kurti tinklus pagal vykdomos vertės kūrimo veiklos poreikius.
	5. Etiškas ir tvarus mąstymas	Besimokantieji imasi veiksmų, kad įsitikintų, jog jų etiniai ir tvarumo tikslai yra pasiekti.		5. Kitų motyvavimas	Besimokantieji gali įkvėpti kitus ir įtraukti juos į vertės kūrimo veiklą.		5. Mokymasis per patirtį	Besimokantieji gali tobulinti savo gebėjimus kurti vertę remdamiesi ankstesne patirtimi ir bendravimu su kitais.

Geroji praktika. Atsakingo verslumo ir vadybos bakalauro programa

„Tomorrow University“

Tikslas: programa siekiama suteikti besimokantiems verslininkų, galinčių spręsti aktualiausius šių laikų iššūkius, priimant paveikius sprendimus ir kuriant įmones, įrankius ir mąstyseną.

Keturi mokymosi etapai ugdant kompetenciją.

Programa apima keturis skirtingus etapus, atsižvelgiant į besimokančiųjų pasirengimą daryti pažangą.

- *Orientavimosi etapas.* 6 įvadiniai moduliai po 5 ECTS, kurių tikslas – padėti besimokantiems suprasti savo studijų srities apimtį ir pradėti rengti savo misijos aprašą.
- *Kalibravimo etapas.* Per 3 semestrus besimokantieji atlieka 18 kalibravimo užduočių, kurių tikslas – padėti besimokantiems įsigilinti į pagrindines temas ir mokslinių tyrimų sritis bei įgyti praktinės patirties pasirinktoje studijų srityje.
- *Pritaikymo etapas.* Šiame etape besimokantieji kuria XXI amžiaus problemų sprendimus, susijusius su vienu iš 17 darnaus vystymosi tikslų. Sprendimai kuriami bendradarbiaujant su „Tomorrow University“ išorės partneriais (mentoriais).
- *Aktyvinimo etapas.* Įgiję dalykinių žinių kalibravimo ir pritaikymo etapuose, besimokantieji grįžta prie asmeninės misijos aprašo ir pritaiko turimas žinias ir įgūdžius, kad sukurtų ir įsteigtų naują įmonę Verslumo laboratorijoje arba bendradarbiaudami su įmone parengtų inovacijų projektą Įmonių laboratorijoje.

Iššūkiams grindžiamas mokymasis.

Kiekviename etape besimokantieji sprendžia realybe pagrįstus praktinius uždavinius, vadovaujami dalyko ekspertų. Toliau pateikiamas problemos pavyzdys.

- *Nustatykite siektiną tikslą,* naudodamiesi mentorių pateiktais patarimais ir rekomendacijomis.
- Naudodamiesi mentorių pateiktais įrankiais *parenkite asmeninės misijos aprašą,* atitinkančią siektiną tikslą.
- *Išanalizuokite 3–5 įmonių misijų aprašus* ir pasisemkite įkvėpimo iš tų įmonių, kurių vertybės jums artimos.
- *Dalyvaukite problemų aptarime.* Aptarę misijos aprašus su kolegomis ir mentoriais, aprašus įvertinkite; pasiruoškite apmąstyti savo misijos aprašą.
- *Pasidalykite asmeninės misijos aprašu.* Patobulinkite ir išplėskite savo asmeninės misijos aprašą, remdamiesi kolegų ir mentoriaus pastabomis, tuo, ką sužinojote iš įmonių misijų aprašų, ir problemų aptarimo rezultatais.

Programos veiksmingumas.

Programa grindžiama tik patirtimi pagrįstu mokymosi metodu. Pagal šią programą besimokantieji nuo pirmos studijų dienos pradeda dirbti su savo verslo įmone ir praktiškai išbando visus įrankius, metodus ir metodikas, kurių reikia norint sėkmingai dirbti verslumo ir vidaus verslumo srityse.

Išvada

Įtraukusių inovacijų ir socialinio verslumo koncepcijų apžvalga, esamų studijų programų / kursų I&SV srityje analizė, taip pat suinteresuotųjų šalių grupių diskusijų ir pokalbių išvados suteikė gerą pagrindą kuriant „InnoSocial“ kursą. Dokumentų tyrimų ir konsultacijų su suinteresuotosiomis šalimis rezultatai taip pat išryškino poreikį nuodugniai išnagrinėti įtraukusių inovacijų temą, kuri yra kurso pridėtinė vertė. Tiksliau, dėmesys įtraukusių inovacijų srityje turėtų būti sutelktas į novatoriškų įtraukusių produktų, paslaugų, procesų, skirtų grupėms, kurioms gresia atskirtis (skurstantiems žmonėms, migrantams ir pabėgėliams, moterims, pagyvenusiems žmonėms, specialių poreikių turintiems žmonėms, atokiose vietovėse

gyvenantiems žmonėms) ir išsiskiriančių tokiomis savybėmis kaip socialumas, įperkamumas, prieinamumas, poveikis, dalyvavimas ir aktualumas tikslinėms grupėms, kūrimą. Nuoroda į Europos verslumo kompetencijų sistemą – „EntreComp“, skirtą apibrėžti ir įvertinti kompetencijas ir numatomus mokymosi rezultatus švietimo ir mokymo I&SV srityje, padeda plėtoti verslumo kompetencijas Europos lygmeniu.

Klausimai apmąstymui

1. Kaip parengta medžiaga skatina studentus ugdyti socialinės atsakomybės jausmą ir empatiją sprendžiant visuomenės problemas?
2. Ar yra galimybių studentams bendradarbiauti su vietos bendruomenėmis ar organizacijomis, kad per socialinio verslumo projektus būtų sprendžiamos realios problemos?
3. Atsižvelgiant į kurso struktūrą ir turinį, ar yra sričių, kurias reikėtų tobulinti ar paaiškinti?
4. Kaip galėtumėte pakeisti ar patobulinti medžiagą, kad studentai visapusiškai suprastų I&SV principus ir jų praktinį taikymą?
5. Kaip į kurso medžiagą galite įtraukti realių atvejų analizę arba sėkmingų socialinio verslumo įmonių pavyzdžių?
6. Kaip šie pavyzdžiai padeda mokiniams susieti teoriją su praktika ir įkvepia juos tyrinėti savo verslumo idėjas?

Nuorodų sąrašas

1. Austin, J., Stephenson, H. ir Wei-Skillen, J. (2006). Socialinis ir komercinis verslumas: vienodi, skirtingi ar ir vienodi, ir skirtingi? „*Entrepreneurship Theory and Practice*“, 30(1): 1–22.
2. Bornstein, D. (2004). *Kaip pakeisti pasaulį: socialiniai verslininkai ir naujų idėjų galia*. Oksfordas: „Oxford University Press“.
3. Dees, J.G., Emerson J. ir Economy, P. (2001). *Verslios ne pelno siekiančios organizacijos: socialinių verslininkų priemonių rinkinys*, Niujorkas: „John Wiley & Sons“.
4. Europos Komisija. (2016). „EntreComp“: verslumo kompetencijų sistema. Adresas: <https://eige.europa.eu/resources/lfna27939enn.pdf>. Žiūrėta 2023 m. kovo 25 d.
5. Garcia-Gonzalez, A. ir Ramirez-Montoya, M. S. (2021). Socialinio verslumo ugdymas: pokyčių kūrėjų mokymas universitete. „*Higher Education, Skills and Work-Based Learning*“, 11: 5 tomas, 1236–1251 psl. Adresas: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/HESWBL-01-2021-0009/full/pdf?title=social-entrepreneurship-education-changemaker-training-at-the-university>. Žiūrėta 2023 m. kovo 31 d.
6. George, G., McGahan, A. M. ir Prabhu, J. (2012). Inovacijos siekiant integracinio augimo: teorinės sistemos ir mokslinių tyrimų darbotvarkės link. „*Journal of Management Studies*“, 49(4), 661–683 psl. Adresas: <https://core.ac.uk/download/pdf/35456307.pdf>. Žiūrėta 2023 m. gegužės 31 d.
7. Glennie, A., Ollard, J., Stanley, I. ir Klingler-Vidra, R. (2020). Strategijos įtraukiosiems inovacijoms remti: Pietryčių Azijos išvalgos. JTVP. Adresas: https://media.nesta.org.uk/documents/FINAL_PUBLICATION_UNDP-RBAP-Strategies-for-Supporting-Inclusive-Innovation-2020_2.pdf. Žiūrėta 2023 m. gegužės 31 d.
8. Heeks, R., Amalia, M., Kintu, R. ir Shah, N. (2013). Įtraukiosios inovacijos: apibrėžtis, koncepcijų rengimas ir būsimų tyrimų prioritetai. Darbo dokumentų serija. Dokumentas Nr. 53. Mančesteris: Plėtros informatikos centras, Plėtros politikos ir valdymo institutas, SEED. Adresas: <http://www.seed.manchester.ac.uk/subjects/idpm/research/publications/wp/di/>. Žiūrėta 2023 m. birželio 1 d.
9. Johnson, B. ir Andersen, A. D. (2012). *Mokymasis, inovacijos ir integracinis vystymasis*. Olborgas: „Aalborg University Press“. (cit. iš Heeks et al., 2013).

10. EBPO (2021). *Įtraukusių inovacijų politikos priemonių rinkinys*. Adresas: <https://rri-tools.eu/-/the-oecd-s-inclusive-innovation-policy-toolkit>. Žiūrėta 2023 m. gegužės 30 d.
11. Vazquez-Parra, J. C., Garcia-Gonzalez, A. ir Ramirez-Montoya, M. S. (2020). Socialinio verslumo kompetencija: požiūris pagal discipliną ir lytį. „*Journal of Applied Research in Higher Education*“, 13: 5 tomas, 1357–1373 psl. Adresas: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JARHE-09-2020-0317/full/pdf> Žiūrėta 2023 m. kovo 30 d.

Mokymo ir mokymosi metodai ir būdai, taikomi I&SV ugdyme ir mokyme

Tikslas

Šiuo skyriumi padedama suprasti, įvertinti ir vėliau parinkti mokymosi ir mokymo metodikas, kurios geriausiai atitinka su I&SV susijusių įgūdžių ugdymo ir pagalbos mokantis tikslą. Pateikiamos kelios metodikos, kurios jau naudojamos I&SV mokymo programose ir kurių pedagoginį veiksmingumą analizavo mokslininkai. Taip šio dokumento skaitytojai supras, kurios metodikos labiau atitinka jų I&SV kursų tikslą, taip pat nustatys veiksnius, į kuriuos reikia atsižvelgti siekiant sėkmingai įgyvendinti metodiką. Šią medžiagą reikėtų vertinti kaip galimų metodikų variantų portfelį, kurio variantus galima pasirinkti atsižvelgiant į tam tikrus kintamuosius, pavyzdžiui, konkrečius įgūdžius, kurie turi būti ugdomi kursuose, turimus mokymo išteklius ir partnerystę ir pan.

Įvadas

Hattabou et al. (2021) atliko mokslinės literatūros apžvalgą, skirtą mokymo ir mokymosi metodikoms, kurios taikomos socialinio verslumo kursuose. Apžvalgoje aptariamoms plačiausiai paplitusios ir veiksmingiausios metodikos, kurias taiko aukštojo mokslo institucijos, siekdamos įgyvendinti ir ugdyti I&SV. Pirma, išvardijamos visos minėtos metodikos, siekiant apibendrinti esamas alternatyvas, kurias galima pasirinkti; antra, išsamiai analizuojamos veiksmingesnėmis pripažintos metodikos, pateikiant nurodymų, kaip jas tinkamai įgyvendinti. Jei įmanoma, pateikiamas praktinių pavyzdžių, jau taikytų I&SV kursuose, rinkinys. Be to, trumpai pristatomos ir metodikos, kurios laikomos santykinai mažiau veiksmingomis, siekiant užtikrinti, kad šiame vadove būtų pristatomas holistinis mokymo ir mokymosi metodikų, padedančių ugdyti socialinio verslumo įgūdžius, rinkinys.

Viena vertus, iki šiol I&SV mokymui aukštojo mokslo institucijose buvo taikomos vadinamosios klasikinės mokymo metodikos. Dauguma jų, išskyrus vaidmenų žaidimus ir atvejų analizę, orientuotos į I&SV supratimą („mokymas apie I&SV“) ir studentams atveriamas ateities karjeros kelius (Alourhzal ir Hattabou, 2021). Jiems daugiausia būdingas į dėstytoją orientuotas požiūris, kurį, be kita ko, sudaro: įprastos paskaitos, kuriose nagrinėjamos su I&SV susijusios temos; skaitymas; pratimai pagal užduočių sąsiuvinius; atvejų aptarimas klasėje; diskusijos su ekspertais; kviestiniai pranešėjai iš socialinių įmonių; individualus mokymas; vaidmenų žaidimai. Kita vertus, veiksmingiausios metodikos yra tos, kuriomis siekiama išmokyti studentus tapti socialiniais verslininkais („mokymas siekiant I&SV ir per I&SV“) ir kurios apima aktyvų studentų dalyvavimą sprendžiant realius socialinio verslumo klausimus.

Nors į mokytoją orientuotus metodus lengva pritaikyti prie pasirinkto kurso turinio ir jie pirmiausia tenkina žinių perteikimo poreikį, grupinių socialinio verslumo projektų įtraukimas į kurso mokymo programas yra veiksmingiausias mechanizmas, padedantis studentams kurti tapatybę per aktyvų dalyvavimą (Chang, Benamraoui ir Rieple, 2014) (Smith ir Woodworth,

2012). Todėl paslaugų ir patirtinio mokymosi projektai išsiskiria kaip pagrindinės ir didžiausią poveikį darančios mokymosi metodikos: jos iš tiesų gali padėti naujiesiems verslininkams suprasti tokius dalykus kaip finansinė rizika ir išteklių sutelkimo svarba siekiant gauti realių pajamų (HEEG, 2011) (Pittaway, Rodriguez-Falcon ir Aiyegbayo, 2011).

Atvejo analizės aptarimas

Atvejo analizės metodikos galią iš esmės sudaro vadovavimo įgūdžių, apimančių konceptualius gebėjimus (pavyzdžiui, sprendimų priėmimo įgūdžius), funkcinius įgūdžius (pavyzdžiui, finansinius įgūdžius), vadovavimo įgūdžius (pavyzdžiui, bendravimo įgūdžius), visuomeninius įgūdžius (pavyzdžiui, komandinio darbo įgūdžius) ir integracijos gebėjimus, ugdymas (Jennings, 1996). Pasak Both et al. (2000), taikomi du atvejų mokymo metodai, kurių kiekvienas pasižymi skirtingomis savybėmis: atvejis kaip įgūdžių ugdymas ir atvejis kaip konceptualus ugdymas. Pirmasis atitinka šios medžiagos tikslus ir juo siekiama išspręsti galvosūkį, pateikti rekomendaciją ar sprendimą ir išspręsti konfliktą. Taikant šį metodą, studentai išmoksta įgūdžių, svarbių strateginio konsultavimo sektoriuje. Antrasis yra abstraktesnis ir juo siekiama ugdyti studentų kritinio mąstymo įgūdžius taikant, kritikuojant ir plėtojant „teoriją atvejo sudėtingumo ir dviprasmiškumo fone“ (Booth et al., 2000, 65 psl.).

Atvejų analizės metu „studentai atlieka vadovų, kurie priima sprendimus remdamiesi neišsamia ir netobula informacija, vaidmenis, kaip paprastai būna realiame pasaulyje. Taip studentai taip pat atsako už savo sprendimų kokybę. Tikrieji verslo atvejų veikėjai taip pat gali būti pakviesti į klasę (arba dalyvauti per interneto kamerą / vaizdo konferenciją), kad diskusijos taptų gyvesnės“ (Rebeiz, 2011, 592 psl.).

Taikant atvejų analizės metodą reikia nustatyti du komunikacijos srautus: tarp studentų ir studentų bei tarp dėstytojų ir studentų (Rebeiz, 2011). Pirmuoju atveju studentai turi savarankiškai perskaityti atvejo analizę (nurodoma, kad tam reikia mažiausiai 2 valandų pasiruošimo) ir tada prieš paskaitą mažose grupelėse aptarti ją ir pasiūlyti sprendimų. Antruoju atveju dėstytojas skatina diskusiją ir jai vadovauja.

Tipiniai veiksniai, leidžiantys remiantis šia metodika sėkmingai ugdyti įgūdžius, yra grupių įvairovė, studentų pasiruošimas iš anksto ir pasirinktos atvejo analizės kokybė. Ypač pastaroji priklauso nuo autentiškumo, aktualumo, savalaikiškumo ir žinomumo, įtinamo pasakojimo ir kokio nors dėmesį pritraukiančio elemento, skatinančio studentų vaizduotę (Jennings, 1997; O'Conneide, 1997; Towl, 1969). Priešingai, labai svarbūs aspektai, į kuriuos reikia atsižvelgti, yra klasės / grupės dydis – kuo ji didesnė, tuo mažesnė tikimybė, kad studentai išreikš savo nuomones. Be to, didelėse grupėse studentų pažintinių gebėjimų įvairovė yra didesnė, o tai gali kelti sunkumų pedagoginiam personalui, kai reikia valdyti diskusiją arba padėti nepakankamai pasirengusiems studentams (Rebeiz, 2011; Booth, Bowie, Jordan ir Rippin, 2000).

Vaidmenų žaidimai

„Žaisdami vaidmenų žaidimus, dalyviai atlieka konkretų vaidmenį, įsitraukia į imituojamą scenarijų ir elgiasi taip, kaip jie tikisi, kad turėtų elgtis tokiomis aplinkybėmis“ (Armstrong, 2003, 6 psl.). Atvejų analizės metu studentai veikia kaip vadovai (Rebeiz, 2011), o vaidmenų žaidimuose studentai gali pasirinkti įvairius vaidmenis, pavyzdžiui, vietos bendruomenės gyventojų, socialinių verslininkų, pelno siekiančių akcininkų, socialinių organizacijų atstovų (daugiau pavyzdžių žr. Myryläinen ir Pajari 2022). Remdamiesi šia įvairove, studentai netiesiogiai priverčiami atsižvelgti į skirtingus ir kartais priešingus interesus ir požiūrius į problemą (Armstrong, 2003), o tai skatina empatiško supratimo ugdymą (Errington, 1997). Errington (1997) teigia, kad vaidmenų žaidimai yra naudingiausi, kai studentai vaidina vaidmenis, kurie gerokai skiriasi nuo jų tikrosios ideologinės pozicijos. II&SV kontekste tai galėtų būti atvejis, kai

studentai, kurie yra labai socialiai įsipareigoję, turi veikti kaip į pilną orientuoti akcininkai, kurie verčiau nefinansuotų socialiai vertingų įmonės projektų.

Vaidmenų žaidimai, kaip ir atvejų analizė, priskiriami imituojamojo mokymosi iš patirties metodologijai (Armstrong, 2003), pagal kurią studentai gali pademonstruoti įgytas žinias arba įgyti naujų įgūdžių (Errington, 1997). Dėl lankstumo vaidmenų žaidimus galima pritaikyti prie norimų mokymosi rezultatų: atsižvelgiant į dėstytojų išteklius ir įgūdžius, galima imituoti ir labai sudėtingus scenarijus, ir paprastas situacijas (Armstrong, 2003). Be to, atlikdami vaidmenis studentai gali pažinti save ir ugdyti jausmus, ir iš jų nereikalaujama nuolat reikšti ir logiškai pagrįsti teiginius, kaip tai daroma rašto darbuose (Armstrong, 2003).

Errington (1997) apibrėžia keturis vaidmenų žaidimų kūrimo metodus: įgūdžiais, klausimais, problemomis ir spėlionėmis pagrįstus metodus. Įgūdžiais grindžiami vaidmenų žaidimai yra ypač veiksmingi, kai užduotys ir atlikimo kriterijai yra aiškūs ir konkretūs. Šiuo atveju studentai turi įgyti konkrečių įgūdžių ir pristatyti juos kitiems, pavyzdžiui, jie gali kurti ir pristatyti socialinio verslo modelį klasei, atlikdami pradedančiojo verslininko, kuris kreipiasi į investuotojus, vaidmenį. Klausimais grindžiamo varianto metu susiduriama su skirtingais įsitikinimais ir požiūriais į tam tikrą klausimą, kad būtų galima suformuluoti tam tikrą poziciją. Klausimas galėtų būti pasiūlymas išplėsti dabartinį švrios energijos bendrovės verslo modelį ir statyti naujas elektrines, kurių tikslas – parduoti energiją akcininkams fiksuotomis kainomis; studentai čia galėtų būti akcininkai, norintys investuoti į projektus, akcininkai, nepritariantys plėtrai, vietovės, kurioje būtų statoma elektrinė, gyventojai, bendrovės generalinis direktorius (pavyzdys paimtas iš Myyryläinen ir Pajari, 2022). Šiame variante ugdomi kritinio mąstymo įgūdžiai.

Problemomis grindžiami vaidmenų žaidimai skatina sprendimų priėmimo, išradingumo ir komandinio darbo įgūdžių ugdymą, nes studentai susiduria su iššūkiu, kurį turi išspręsti. Kalbant apie I&SV, iššūkis galėtų būti drastiškas lėšų, skiriamų daugeliui tarpusavyje labai susijusių socialinių įmonių, kurios priklauso viena nuo kitos veiklos (pavyzdžiui, fondai, įdarbinantys savanorius, ir organizacijos, teikiančios pagalbos paslaugas pagyvenusiems žmonėms), sumažinimas. Galiausiai, spėlionėmis pagrįstas vaidmenų žaidimas skatina studentus spėlioti apie dabarties, praeities ir ateities įvykius, siekiant rasti dėsningumus ir numatyti būsimus strateginius veiksmus. Taigi galima lavinti sisteminio mąstymo įgūdžius. Šiuo tikslu vaidmenų žaidimas gali būti parengtas taip, kad studentų būtų prašoma numatyti būsimas socialinio verslumo tendencijas remiantis ad hoc sukurtais arba faktiniais įrodymais.

Verta paminėti, kad yra galimybė įtraukti studentus į internetinius vaidmenų žaidimus, kad jie įgytų su I&SV susijusių socialinių įgūdžių. Kai kurie tyrėjai jau nagrinėjo internetinę vaidmenų žaidimų programinę įrangą būtent socialinio verslumo srityje, pavyzdžiui, O'Byrne et al. (2011) pradėtas „S-Cube“ projektas.

Apskritai, Armstrong (2003 m.) įvertino, kad vaidmenų žaidimai yra ypač veiksmingi darnaus turizmo kurse ugdant profesinius įgūdžius, verslo aplinkos suvokimą, žodinio verslo bendravimo įgūdžius, tarpasmeninius įgūdžius ir komandinį darbą. Tačiau šiuo konkrečiu atveju vaidmenų žaidimas davė prastus rezultatus, kai reikėjo skatinti studentus įgyti naujų žinių, susijusių su kitomis sritimis, nes studentams patiko susipažinti su kitų studijų sričių apžvalga, bet jie nenorėjo gilintis.

Armstrong (2003) rekomenduoja pirmiausia įvertinti, kiek mokiniai jau yra susipažinę su vaidmenų žaidimu, kad būtų galima kurti paprastą arba daugiasluoksnį vaidmenų žaidimą. Kalbant apie trukmę, pastaroji turėtų būti suplanuota bandant ir darant klaidas, o studentams turėtų būti suteikta galimybė įsigilinti į savo vaidmenis. Be to, reikia atsižvelgti į „naujumo efektą“,

kuris reiškia, kad iš pradžių studentams vaidmenų žaidimas gali pasirodyti neįveikiamas. Nors, anot Armstrong, tikėtina, kad šis efektas išnyks žaidžiant vaidmenų žaidimą.

Kviestiniai pranešėjai iš socialinių įmonių

Kviestiniai pranešėjai iš šio sektoriaus gali suteikti verslo studentams vertingų praktinių žinių ir realių pavyzdžių. Jų išvalgos palengvina teorijos ir praktikos integravimą į kurso turinį (Athavale, Davis ir Myring, 2008; Bridges, 1999). Be to, kaip rašo Nakao et al. (2020), svarbūs literatūroje įvardyti socialinio verslumo elementai (socialinių poreikių tenkinimas nepalankioje situacijoje, įvykdymas, išteklių sutelkimas, išteklių perkonfigūravimas ir socialinių pokyčių skatinimas) gali būti įtraukti į kviestinių pranešėjų ciklą.

Tačiau yra keletas trūkumų, dėl kurių ši mokymosi metodika negali pasiekti viso mokomojo potencialo. Pavyzdžiui, pasak Karns (2005), studentams apsilankymai patinka, nors jie paprastai būna sudėtingi, todėl kviestinių lektorių metodo poveikis mokymuisi yra mažesnis. Morrison, Sweeney ir Heffernan (2003) nustatė, kad studentai, kuriems būdingas vizualinis ir nuoseklus mokymosi stiliai, paprastai nemėgsta kviestinių pranešėjų. Taylor et al. (2004) priėjo prie išvados, kad studentams nelabai patinka kviestiniai pranešėjai, nes nesugeba „suvokti kviestinių lektorių komentarų reikšmės kursui“ (ten pat, 47 psl.), todėl per susitikimus mažai aktyviai klausosi ir dalyvauja.

Siekdamas, kad tokia metodika būtų veiksmingesnė ir suteiktų realią mokymosi galimybę, Dalakas (2016) parengė naują metodą. Jį sudaro reikalavimas, kad studentai atliktų vertinamas užduotis, susijusias su kviestiniais pranešėjais. Konkretūs dėstytojo veiksmai:

- planuojant vizitą, pranešėjų prašoma pateikti trumpą konkrečių jų veiklos sričių ir pareigų aprašą, taip pat nurodyti atitinkamas interneto svetaines, kuriose studentai turėtų apsilankyti, kad gautų informacijos;
- studentai turi parengti projektą apie pranešėjo organizaciją ir pramonės šaką;
- tada studentai parengia klausimus, kuriuos turi pateikti likus dviem ar trimis dienoms iki pranešėjo vizito. Klausimai turėtų būti pagrįsti jų projekte sukauptomis žiniomis ir juose turėtų būti pateiktas pagrindimas, susiejantis projektą su kurso medžiaga;
- studentai paprastai pateikia po tris klausimus kiekvienam pranešėjui. Kiekvieną klausimą dėstytojas vertina atskirai, o mažiausią iš trijų įvertinimų surinkęs klausimas atmetamas. Vertinimo pagrindai:
  - žinių apie įmonę / pramonės šaką išsamumas,
  - sėkmingas susiejimas su klasės sąvokomis / medžiaga,
  - klausimo svarba (konkrečių klausimų pagrindimo kokybė).
- visi klausimai pirmiausia pateikiami dėstytojui. Gauti klausimai susegami į specialią bylą, atmetus panašius klausimus, ir vėliau, prieš vizitą, pateikiami pranešėjui. Tokiu būdu pranešėjas supažindinamas su pagrindinėmis temomis, kurios bus nagrinėjamos;
- po trumpo dėstytojo pateikto prisistatymo ir trumpo pranešėjo įžanginio žodžio (5–10 min.) studentai pradeda užduoti parengtus klausimus, nurodydami jų pagrindimą, todėl tiek studentai, tiek pranešėjai įgyja energingos ir interaktyvios patirties.

Dėstytojas studentams pateikia vadovą, kaip parengti gerus klausimus, kuriame pabrėžiami skirtingi klausimų sudėtingumo lygiai, pradedant nuo labai paprastų ir baigiant sudėtingesniais ir nuo konteksto priklausančiais klausimais. Nors minėtas metodas buvo parengtas rinkodaros kursams, jį galima lengvai pritaikyti IISV, atsižvelgiant į bendrą šių dviejų disciplinų verslo pobūdį.

Patirtinis mokymasis

„Patirtinis mokymasis – tai galinga mokymosi forma, nes apima tiesioginės studijuojamo reiškinio patirties įgijimą, o ne tik skaitymą apie jį ar jo apmąstymą“ (Kickul, Griffiths ir Bacq, 2010; Kolb,

1984; Tracey ir Phillips, 2007)“ (Chang, Benamraoui ir Rieple, 2014, 4 psl.). Tai gali būti susiję su dviejų rūšių patirtinio mokymosi aplinkomis: imituojamomis ir realiomis. Pažymėtina, kad šioje pastraipoje daugiausia dėmesio skiriama pastarajai, nes atvejų analizė (kaip imituojamos aplinkos forma) jau buvo išnagrinėta ankstesniame skyriuje. Čia akcentuojamos realios mokymosi aplinkos, kuriomis siekiama „ugdyti asmens praktinius įgūdžius ir savybes, taip pat ir aiškiai išreikštas ir tiesiogiai neišreikštas žinias (Gibb, 1987, 1993, 2000, 2002) realiose situacijose, kuriose besimokantysis aktyviai dalyvauja (Revans, 1982)“ (Chang, Benamraoui ir Rieple, 2014, 5 psl.).

Mokymosi iš realios patirties metodikos apima „stažuotes (Severance ir Starr, 2011), praktiką (Elrod ir Simon, 2008; Mobley, 2007), gamybinę praktiką, be to, trumpalaikius „gyvus“ projektus, kuriuose dirbama su „tikrais“ žmonėmis, atliekančiais realius vaidmenis“ (Chang, Benamraoui ir Rieple, 2014, 4 psl.). Viena vertus, gamybinė praktika ir stažuotės suteikia studentams galimybę giliau susipažinti su socialiniu verslumu ir apima platesnį su socialiniu verslumu susijusių temų spektrą. Nors jos yra mažiau patrauklios studentams, kurie nenori įsitraukti ilgesniam laikui. Kita vertus, gyvi projektai pasižymi mažesne apimtimi ir poveikiu, tačiau yra naudingesni nei įprastos paskaitos klasėje.

„Global Entrepreneurship Monitor“ (GEM, 2008) 38 šalyse atliktas tyrimas parodė, kad mokymasis iš patirties yra sėkminga verslininkų formavimo taktika, kurią patvirtina Singapūre (Tan ir Ng, 2006), Suomijoje (Heinonen ir Poikkijoki, 2006), Norvegijoje (Lewis, 2005) ir Jungtinėje Karalystėje (Rae, 2003) atlikti tyrimai. Atsižvelgiant į šiuos įrodymus, patirtinis mokymasis priskiriamas prie potencialiai svarbių socialinio verslumo mokymo programos elementų (Tracey ir Phillips, 2007), kai mokymasis kyla iš transformuojančios patirties kaupimo (Kolb, 1984; Politis, 2005; Rae, 2003; Sarasvathy, 2001).

Kaip konkretų pavyzdį galima pateikti Chang et al. (2014), kurie Jungtinės Karalystės verslo mokykloje į pirmosios pakopos studijų modulį „Smulkiojo verslo plėtojimas“ įtraukė pajamas generuojantį projektą ir pastebėjo teigiamą poveikį studentų įgūdžių ugdymui. Po trumpo projekto paaiškinimo buvo atliekamos praktinės užduotys. Studentai buvo suskirstyti į grupes ir turėjo išsirinkti vieną iš keturių socialinių įmonių; vėliau lėšų rinkimas pasirinktoms įmonėms per įvairius renginius ir projektus buvo pagrindinė projekto užduotis. Nedidelis biudžetas ir ribotas laikas, taip pat būtinybė dirbti su įvairiomis žmonių grupėmis sudarė stimuliuojančią aplinką (Pittaway ir Cope, 2007). Įdomūs projekto elementai, padedantys suprasti studentų mintis ir įgūdžių ugdymą, buvo savaitiniai apmąstymų žurnalai, kuriuos studentai turėjo pildyti, taip pat reguliari stebėseną per universiteto internetinį puslapį. Be to, kiekvienos grupės sukurti „JustGiving“ puslapiai, skirti lėšoms rinkti internetu, leido dėstytojams toliau stebėti naujienas ir vertinti kiekvienos grupės vykdomą veiklą. Socialinės įmonės ir dėstytojai palaikė ryšį ir reguliariai teikė atsiliepimų. Taip pat verta paminėti, kad studentams kas savaitę buvo pristatomas su SV susijęs turinys, kuris vėliau buvo nedelsiant įgyvendinamas praktiškai.

Apskritai Chang et al. (2014) pastebėjo, kad studentai gebėjo įvertinti socialinio verslumo ideologinius principus, suprasti naudos gavėjų poreikius, sutelkti ribotus išteklius, dirbti su įvairiomis suinteresuotosiomis šalimis ir suvokti svarbias socialines ir ekonomines priemones, kurios turi būti taikomos vertinant socialinių įmonių veiklą. Tokie rezultatai sutampa su kitų tyrėjų išvadomis, pagal kurias realus lėšų pritraukimas skatina studentus susidurti su atsitiktiniais įvykiais ir taip sukuria stimuliuojančią ir dinamišką aplinką, skatinančią studentus būti lanksčius ir eksperimentuoti (Pittaway ir Cope, 2007), kad jie galėtų sugalvoti ir plėtoti naujas verslo idėjas (Gibb, 2002).

Mokymasis tarnaujant bendruomenei

Yra keletas apibrėžčių, susijusių su mokymosi tarnaujant bendruomenei (toliau – MTB) metodika. Remdamiesi, pavyzdžiui, Bringle ir Hatcher (1996) ir Zlotkowski (1998) apibrėžimais, Halberstadt et al. (2019, 3 psl.) MTB formatus apibrėžia kaip „tokius modulius ar seminarus, kurių tikslas – mokyti studentus mokymo programose numatytų dalykų, pasitelkiant tarnavimą bendruomenei. Palyginti su tradiciniais mokymo formatais, MTB metodai sukuria sąveiką tarp konkretaus dalyko ir bendrųjų įgūdžių ugdymo (Seifert, Zentner ir Nagy, 2012), taip pat visuomeninės atsakomybės prisiėmimo (Dewey, 1996)“. Studentai dalyvauja veikloje, kuria tenkinami žmonių ir bendruomenės poreikiai, integruojant akademinę medžiagą, bendruomenei naudingą veiklą ir kritinį mąstymą, kad studentai susietų akademinę medžiagą su platesnio pobūdžio klausimais (Jacoby, 1996).

Pastaruoju metu MTB įgauna vis didesnę reikšmę moksliniuose tyrimuose ir aukštajame moksle (Hatcher ir Erasmus, 2008; Ni ir Tian, 2017; O'Grady, 2014). Kaip pabrėžia Butin (2006, 473 p.), „judėjimas už mokymąsi tarnaujant bendruomenei iš tiesų tapo svarbiu reiškiniu aukštajame moksle“. Dolgon (2014) ir Jacoby (2015) pabrėžė SV ir MTB tarpusavio priklausomybę: SV gali pasinaudoti MTB orientacija į universiteto ir bendruomenės abipusiškumą, o mokymasis tarnaujant bendruomenei gali pasinaudoti socialinio verslumo akcentuojamu poveikio vertinimu ir tvarumu. Be to, Halberstadt et al. (2019) tyrė MTB tinkamumą SV ugdymui ir gavo teigiamų rezultatų, kurie patvirtina, kad šio tipo mokymosi metodika nusipelno dėmesio kuriant SV mokymo programas.

Toliau aptariamą kompetencijų grupę, kurią Halberstadt et al. (2019) įvardijo kaip socialiniams verslininkams būtina, teigiamai veikia MTB:

- socialinio verslumo galimybių atpažinimo kompetencija, kurią autoriai apibrėžia kaip gebėjimą atpažinti socialinio verslumo potencialą, paversti jį konkrečiomis idėjomis ir jas įgyvendinti;
- socialinio verslo valdymo kompetencija, gebėjimas įgyvendinti ir valdyti socialinį verslą / projektą;
- su verslumu susijęs pasitikėjimas savimi (gebėjimas tikėti savo verslumo kompetencija) laikomas vienu iš stipriausių individualaus lygmens verslumo vykdymo požymių (Halberstadt, Krau, Gundolf ir Timm, 2019).

Apskritai MTB metodai (palyginti su tradiciniais) turi teigiamą poveikį studentų kompetencijoms (Halberstadt, Krau, Gundolf ir Timm, 2019). Pastebėtina, kad atliktas tyrimas rodo, jog (pasirinktuose kursuose) didžiausias poveikis buvo nustatytas vertinant ryšių ir bendravimo įgūdžius. „Tai galima paaiškinti studentų atliekamu darbu grupėse, taip pat realia patirtimi ir įvairiais bendravimo scenarijais, kuriuos studentai patiria dėl MTB formato. Ši išvada atitinka kitus tyrimus, rodančius, kad MTB padeda ugdyti asmeninius įgūdžius (Halberstadt, Krau, Gundolf ir Timm, 2019, 17 psl.). Autoriai teigia, kad ryšių ir bendravimo įgūdžiai yra labai svarbūs galimybių tyrimo gebėjimams ir SV valdymo kompetencijoms. Taigi MTB yra naudingas ugdant SV įgūdžius.

Integracijos perspektyvos

Remdamiesi prielaida, kad studentų įsitikinimai ir požiūriai tiek apskritai, tiek ir į II&SV, skiriasi, Sinha ir Thomas (2014) siūlo II&SV kursus rengti taikant 6 etapų metodą, kuris palaipsniui veda studentus nuo pagrindinio iki socialinio verslumo ugdymo. Autorių parengtas modelis apima skirtingus etapus, kurių kiekvienas susijęs su konkrečiomis mokymosi metodikomis.

Pirma, vadybos pagrindai studentams turėtų būti dėstomi per klasikinės įprastas paskaitas, daugiausia dėmesio skiriant konkrečioms sritims, pavyzdžiui, ilgalaikiam pelningumui,

efektyvumui, tvarumui ir išteklių paskirstymo ekonomikai. Tada studentai supažindinami su galimomis socialinėmis galimybėmis ir iniciatyvomis, pagal kurias siekiama sukurti tvarų sprendimą, kai padedama kitiems. Tokio rezultato galima pasiekti per praktinius užsiėmimus, seminarus, o papildomos išvalgos gali būti skatinamos per klasės diskusijas, individualias užduotis ar vaidmenų žaidimus. Trečiajame etape studentai sužino apie socialines vertybes ir nuomones, kuriais grindžiamos socialinio verslo institucijos, dėl bendruomenės informavimo ir apsilankymų vietoje, kai jie gali pradėti bendrauti su atitinkamomis sektoriaus suinteresuotosiomis šalimis. Vėliau paskaitų ciklas, kuriame socialiniai verslininkai ir viešosios politikos ekspertai dalijasi savo išvalgomis, padėtų studentams geriau suprasti, ką reiškia socialinis poveikis. Penktajame etape vyks individualios mentorystės sesijos, kurių tikslas – padėti studentams siūlyti ir plėtoti į rinką orientuotus novatoriškus sprendimus po to, kai ankstesniuose etapuose jie nuodugniau susipažino su II&SV strateginiais iššūkiais. Galiausiai, konsultaciniai projektai ir stažuotės gali pasitarnauti kaip priemonės, skatinančios studentus ieškoti konkrečių socialinių problemų sprendimų.

Sinha ir Thomas (2014) modelį sukūrė darydami prielaidą, kad aukštojo mokslo institucijose yra daug finansinių išteklių ir veikia socialinio verslumo centras: kadangi tokia situacija gali būti ne visose aukštojo mokslo institucijose, modelis čia pateikiamas kaip įkvėpimo šaltinis derinant įvairias metodikas, siekiant įgyvendinti daugybę tarpusavyje susijusių mokymosi rezultatų ir padėti keletui II&SV holistinėje perspektyvoje.

Studijų programos analizės ir konsultacijų su suinteresuotosiomis šalimis išvados

Remiantis literatūros apžvalgos rezultatais, studijų programų / kursų analizė ir konsultacijų su suinteresuotosiomis šalimis išvados rodo, kad įtraukiosioms inovacijoms ir socialiniam verslumui skirtame kurse naudinga derinti šiuos mokymo ir mokymosi metodus:

- pirmenybė teikiama mokymuisi remiantis praktika, o ne tradicinėmis paskaitomis, tačiau paskaitos naudojamos teorijos, kuria grindžiama praktinė veikla, susijusi su inovacijomis ir verslumu, pagrindinėms žinioms suteikti;
- atvejų analizės ir pažintiniai vizitai į socialines įmones;
- kviestinių lektorių – vietos lygio inovacijų kūrėjų ir socialinių verslininkų (įskaitant absolventus) – dalyvavimas;
- mokymosi remiantis patirtimi palengvinimas dalyvaujant inovacijų kūrimo ir socialinio verslo projektavimo veikloje, įskaitant idėjų pristatymą (pavyzdžiui, projektų, t. y. įtraukusių inovacijų idėjų ir socialinio verslo idėjų pristatymas žiuri).

Išvada

II&SV mokymo programose buvo taikomos tiek klasikinės klasėje taikomos metodikos, pavyzdžiui, įprastos paskaitos, vaidmenų žaidimai, susitikimai su kviestiniais pranešėjais, tiek realios patirties mokymosi metodikos, pavyzdžiui, mokymasis tarnaujant bendruomenei, stažuotės ir gyvi projektai. Tačiau tyrimai parodė, kad antroji metodikų grupė yra veiksmingiausia siekiant perteikti ir ugdyti su II&SV susijusius įgūdžius, nes ji verčia studentus vienu metu valdyti kelis veiksnius, susidurti su realiais suinteresuotųjų šalių poreikiais ir suprasti pagrindinius II&SV iššūkius pagal realų scenarijų. Mokytojai turėtų nuspręsti, kurią metodiką taikyti, remdamiesi keliais veiksniais, pavyzdžiui, partneryste su realiomis socialinėmis įmonėmis, politikos formuotojais ir institucijomis, turimais finansiniais ištekliais, kurso trukme ir pageidaujama mokymosi rezultatais. Kai kurie tyrėjai taip pat rekomenduoja taikyti skirtingas metodikas apimančią metodą, kad būtų galima visapusiškai tobulinti socialinio verslumo įgūdžius.

Klausimai apmąstymui

1. Kokie socialiniai iššūkiai studentams yra asmeniškai svarbūs?

2. Kokie yra mano kurso numatomi mokymosi rezultatai? Kokius konkrečius su I&SV susijusius įgūdžius studentai turėtų įgyti kurso pabaigoje?
3. Kiek valandų per savaitę trunka kursas / modulis ir kiek laiko skiriama gyviems projektams?
4. Kiek ECTS skiriama už kursą / modulį, kad būtų galima pateisinti sudėtingesnes mokymosi metodikas, pavyzdžiui, vaidmenų žaidimus ar gyvų projektus?
5. Kokie išteklių man prieinami (pavyzdžiui, partnerystė su išorės veikėjais, autorių teisių saugomos atvejų analizės ir galimybė naudotis vaidmenų žaidimų programine įranga)?
6. Kokio dydžio yra klasė ir koks yra mokinių lankomumas?

Nuorodos

1. Alourhzal, H. ir Hattabou, A. (2021). Socialinio verslumo ugdymas: sisteminė mokymo programų turinio ir mokymo metodų apžvalga. „African Scientific Journal“, 3 tomas, Nr. 7, 1–22.
2. Armstrong, E. K. (2003). Vaidmenų žaidimų taikymas mokant turizmo vadybos: mokymosi metodo įvertinimas. „Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education“, 2 tomas, Nr. 1.
3. Athavale, M., Davis, R. ir Myring, M. (2008). Integruota verslo mokymo programa: suvokimo ir praktikos nagrinėjimas. „Journal of Education for Business“, 83 tomas, 295–301.
4. Bingle, R. ir Hatcher, J. (1996). Mokymosi tarnaujant bendruomenei įgyvendinimas aukštajame moksle. „The Journal of Higher Education“, 67 tomas, Nr. 2, 221–239.
5. Booth, C., Bowie, S., Jordan, J. ir Rippin, A. (2000). Atvejų analizės metodo naudojimas didelėse ir įvairiose pirmosios pakopos įmonėse. „International Journal of Management Education“, 62–75.
6. Bridges, S. (1999). Rinkodaros egzaminai žodžiu analizuojant atvejus: Bendravimo ir problemų sprendimo įgūdžių tobulinimas ir vertinimas. „Marketing Education Review“, 9, 25–31.
7. Butin, D. (2006). Mokymosi tarnaujant bendruomenei aukštajame moksle ribos. „The Review of Higher Education“, 29 tomas, Nr. 4, 473–498.
8. Chang, J., Benamraoui, A. ir Rieple, A. (2014). Mokymasis remiantis praktika kaip socialinio verslumo mokymo metodas. „Innovations in Education and Teaching International“, 51(5), 459–471.
9. Change, J., Benamraoui, A. ir Rieple, A. (2014). Mokymasis remiantis praktika kaip socialinio verslumo mokymo metodas. „Innovations in Education and Teaching International“, 51(5), 1–45.
10. Dalakas, V. (2016). Kviestinių pranešėjų apsilankymų pavertimas aktyvaus mokymosi galimybėmis. „Atlantic Marketing Journal“, 5 (2) tomas, 93–100.
11. Dewey, J. (1996). Demokratija ir švietimas. Niujorkas: „Free Press“.
12. Dolgon, C. (2014). Socialinis verslas ir socialinis teisingumas pilietiniame gyvenime. El. laiškas, skirtas HE-SL Listserv.
13. Elrod, L. ir Simon, M. (2008). Mokymasis tarnaujant bendruomenei. Publikuota B. Dietz, ir L. Ritchey, Sėkmingo studentų mokymosi palaikymas: veiksminga mokymo strategijų naudojimo praktika (84–110 psl.). Vašingtonas: „American Sociology Association“.
14. Errington, E. (1997) Vaidmenų žaidimai. Kanbera: „Higher Education Research and Development Society of Australasia Inc.“
15. GEM. (2008). „Global Entrepreneurship Monitor“: 2008 m. pasaulinė ataskaita. Gauta iš GEMconsortium.org: <http://www.GEMconsortium.org/docs/264/gem-2008-global-report>
16. Gibb, A. (1987). Įmonių kultūra ir jos reikšmė bei poveikis švietimui ir mokymui. „Journal of European Industrial Training“, 11 tomas, 1–36.
17. Gibb, A. (1993). Įmonių kultūra ir švietimas: įmonių švietimo supratimas ir jo sąsajos su smulkiuoju verslu, verslumu ir bendresniais švietimo tikslais. „International Small Business Journal“, 3–32.

18. Gibb, A. (2000). Įmonių restruktūrizavimas ir verslumas: ko didelės organizacijos gali pasimokyti iš mažų? Įmonės ir inovacijos. „Management Studies“, 1 tomas, 19–35.
19. Gibb, A. (2002). Siekiant naujos įmonių ir verslumo paradigmos mokymuisi: kūrybinė destrukcija, naujos vertybės, nauji veikimo būdai ir nauji žinių deriniai. „International Journal of Management Reviews“, 4 tomas, 233–269.
20. Halberstadt, J., Krau, S., Gundolf, K. ir Timm, J. (2019). Įgūdžių ir žinių valdymas. „Journal of Knowledge Management“, 1–25.
21. Hatcher, J. ir Erasmus, M. (2008). Mokymasis tarnaujant bendruomenei Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Pietų Afrikoje: Lyginamoji analizė, pagrįsta John Dewey ir Julius Nyerere. „Michigan Journal of Community Service Learning“, 49–61.
22. HEEG. (2011). Studentų valdomų realių įmonių pietryčių regione, Jungtinėje Karalystėje ir tarptautiniu mastu, naudojamų suteikiant visą ar dalį universitetinio laipsnio, panaudojimo tyrimas. Sario HEEG projekto galutinė ataskaita.
23. Heinonen, J. ir Poikkijoki, S. (2006). Į verslumą orientuotas požiūris į verslumo ugdymą: neįmanoma misija? „Journal of Management Development“, 25 tomas, 80–94.
24. Jacoby, B. (1996). Mokymasis tarnaujant bendruomenei šiuolaikiniame aukštajame moksle: apžvalga. Paskelbta B. Jacoby, Mokymasis tarnaujant bendruomenei aukštajame moksle: sąvokos ir praktika. San Franciskas, Kalifornija: „Jossey-Bass“.
25. Jacoby, B. (2015). Mokymosi tarnaujant bendruomenei pagrindai: klausimai, atsakymai ir išmoktos pamokos. San Franciskas, Kalifornija: „John Wiley & Sons“.
26. Jennings, D. (1996). Strateginis valdymas ir atvejų analizės metodas. „Journal of Management Development“, 15(9), 4–12.
27. Jennings, D. (1997). Strateginio valdymo atvejų tyrimas ir rašymas: sistemų vaizdas. „Management Decision“, 35 (2), 100–105.
28. Karns, G. (2005). Nauja informacija apie rinkodaros studentų mokymosi veiklos suvokimą: struktūra, pageidavimai ir veiksmingumas. „Journal of Marketing Education“, 25 tomas, 163–171.
29. Kickul, J., Griffiths, M. ir Bacq, B. (2010). Klasė be ribų: socialinių inovacijų ir poveikio mokymosi vykdymas praktikoje. „Journal of Small Business and Enterprise Development“, 17 tomas, 652–663.
30. Kolb, D. (1984). Mokymasis iš patirties. „Prentice-Hall, NJ: Englewood Cliffs“.
31. Lewis, K. (2005). Geriausi ketinimai: jaunųjų verslininkų programos dalyvių ateities planai. „Education and Training“, 47 tomas, 470–483.
32. Mobley, C. (2007). Naujovės įtraukiant pirmosios pakopos studentus į socialinius pokyčius per mokymąsi tarnaujant bendruomenei. „Teaching Sociology“, 35 tomas, 125–137.
33. Morrison, M., Sweeney, A. ir Heffernan, T. (2003). Rinkodaros studentų mokymosi stiliai universitete ir už jo ribų: iššūkis rinkodaros pedagogams. „Journal of Marketing Education“, 25 tomas, 208–217.
34. Myyryläinen, H. ir Pajari, A. (2023). Socialinio verslumo ugdymo refleksyvumo pratimų priemonių rinkinys. „LAB University of Applied Sciences Publications“, 65 tomas.
35. Nakao, K. ir Nashide, Y. (2020). Socialinio verslumo ugdymo plėtra Japonijoje. „Entrepreneurship Education“, 3 tomas, 95–117.
36. Ni, H. ir Tian, J. (2017). Sandra L. Enos: mokymasis tarnaujant bendruomenei ir socialinis verslumas aukštajame moksle. „Higher Education“, 561–563.
37. O'Byrne, D., Dell'Aquila, E., Lean, J., Moizer, J., Walsh, P. ir Friedrich, R. (2014). Europos socialinės įmonės ir galimybės tobulinti socialinius įgūdžius naudojant internetinius vaidmenų žaidimus, „University of Plymouth Press“.
38. O'Grady, C. (2014). Mokymosi tarnaujant bendruomenei ir daugiakultūrio ugdymo integravimas kolegijose ir universitetuose. Abingdonas: „Routledge“.
39. O'Kinneide, B. (1997). Atvejų analizės vaidmuo ir veiksmingumas; studentų pasiekimai per atvejų analizės ir teorijos egzaminus. „Journal of European Industrial Training“, 21 (1), 3–13.

40. Pittaway, L. ir Cope, J. (2007). Verslumo mokymosi imitavimas: mokymosi remiantis patirtimi projektų naudingumo įvertinimas. „Management Learning“, 38 tomas, 211–233.
41. Pittaway, L., Rodriguez-Falcon, E. ir Aiyegbayo, O. (2011). Verslumo klubų ir draugijų vaidmuo mokantis verslumo. „International Small Business Journal“, 29 tomas, 37–57.
42. Politis, D. (2005). Verslumo mokymosi procesas: sąvokų sistema. „Entrepreneurship Theory and Practice“, 29 tomas, 399–424.
43. Rae, D. (2003). Į galimybės orientuotas mokymasis: naujovė verslumo ugdyme? „Education and Training“, 45 tomas, 542–549.
44. Rebeiz, K. (2011). Dalyvio požiūris į Harvardo atvejų analizės metodo taikymą verslo mokyme. „US-China Education Review“, 591–601.
45. Revans, R. (1982). Mokymosi veikiant ištakos ir augimas. Londonas: „Chartwell-Bratt“.
46. Sarasvathy, S. (2001). Priežastinis ryšys ir įvykdymas: teorinis posūkis nuo ekonominio neišvengiamumo prie verslumo nenumatyty atvejų. „The Academy of Management Review“, 26 tomas, 243–263.
47. Seifert, A., Zentner, S. ir Nagy, F. (2012). Praxishandbuch Service-Learning. Lernen Durch Engagement an Schulen. Weinheimas: „Beltz“.
48. Severance, T. ir Starr, P. (2011). Už klasės ribų vykstančios stažuotės ir specialių poreikių turintys studentai. „Teaching Sociology“, 39 tomas, 200–207.
49. Sinha, K.P. ir Thomas, S. (2014). Socialinio verslumo ugdymo mokymas sugretinant širdį ir galvą. „Indian Journal of Economics & Business“, 13 tomas, Nr. 3, 331–339.
50. Smith, I. ir Woodworth, W. (2012). Socialinių verslininkų ir socialinių inovacijų kūrėjų ugdymas: socialinės tapatybės ir pasitikėjimo savimi metodas. „Academy of Management Learning & Education“, 11(3), 390–407.
51. Tan, S. ir Ng, C. (2006). Probleminio mokymosi požiūris į verslumo ugdymą. „Education and Training“, 416–428.
52. Taylor, S., Humphreys, M., Singley, R. ir Hunter, G. (2004). Verslo studentų pageidavimai: santykinės žiniatinklio valdymo kurso projektavimo svarbos tyrimas. „Journal of Marketing Education“, 26 tomas, 42–49.
53. Towl, A. (1969). Administravimo studijavimas pagal atvejus. Bostonas, Masačusetsas: „Harvard Graduate School Press“.
54. Tracey, P. ir Phillips, N. (2007). Išskirtinis socialinių verslininkų ugdymo iššūkis: komentaras ir atsiliepimas į specialųjį verslumo ugdymo leidinį. „Academy of Management Learning Education“, 264–271.
55. Zlotkowski, E. (1998). Sėkmingos mokymosi tarnaujant visuomenei programos. Nauji kompetencijos modeliai aukštajame moksle. Boltonas, Masačusetsas: „Anker Publishing Company“.

II&SV ugdymo poveikio universitetuose vertinimo metodai ir būdai.

Tikslas

Šiame skyriuje apžvelgiamas II&SV ugdymo poveikis individualiu, instituciniu, ekonominiu ir socialiniu lygmenimis. Jame taip pat aptariami poveikio vertinimo metodai ir priemonės kiekvienu iš šių lygmenų. Skyriuje pateikiama geroji praktika, pristatanti Europos Komisijos (2015 m.) parengtą poveikio verslumui vertinimo procesą, kuris galėtų būti taikomas II&SV ugdymui aukštojo mokslo institucijose.

Įvadas

Įtraukiosios inovacijos ir socialinio verslumo ugdymas gali daryti poveikį įvairioms suinteresuotosioms šalims, įskaitant besimokančiuosius, mokytojus, universitetus, kurie jį vykdo, taip pat įmones ir bendruomenes ir kt. Poveikio matavimas leidžia II&SV ugdymo srityje dirbančioms komandoms įrodyti jo veiksmingumą ir ateityje jį tobulinti. Jis leidžia suprasti mokinių pasiekimus ir išryškina tolesnio tobulėjimo galimybes. Jis leidžia aukštojo mokslo institucijoms nustatyti stipriąsias ir silpnąsias II&SV ugdymo programų ir kursų formavimo bei įgyvendinimo puses, taip gerinant jų kokybę ir rezultatus.

Verslumo ugdymu gali būti siekiama įvairių tikslų, pavyzdžiui, didinti supratimą apie tai, kas yra verslumas, tobulinti besimokančiųjų gebėjimą versliai žvelgti į darbo rinką ir mokyti besimokančiuosius, kaip vadovauti savo verslui (Hytti ir Kuopusjärvi, 2004). Socialinio verslumo ugdymu gali būti siekiama didinti socialinių problemų supratimą ir mokyti besimokančiuosius, kaip jas spręsti pasitelkiant socialinę verslą ir socialines inovacijas (Brock ir Steiner, 2009). Įtraukusių inovacijų ugdymu turėtų būti siekiama įtraukti bendruomenės narius į šių socialinių problemų sprendimą pasitelkiant inovacijas. Tikslai, kuriais siekiama poveikio ekonomikai ir visuomenei, gali apimti naujų įmonių steigimo rodiklių didinimą, besimokančiųjų įsidarbinimo galimybių ir jų produktyvumo būsimoje darbovietėje didinimą bei socialinės įtraukties stiprinimą. Todėl vertinant II&SV ugdymo poveikį reikėtų parodyti, kaip šie tikslai ir uždaviniai buvo įvykdyti ir kokį poveikį jie turėjo ne tik besimokantiems šioje srityje, bet ir kitoms suinteresuotosioms šalims, ekonomikai ir visuomenei apskritai.

II&SV ugdymo poveikis

II&SV ugdymo poveikis individualiu lygmeniu sutelkiamas į besimokančiųjų verslumo įgūdžius, požiūrį, elgseną ir ketinimą pradėti verslą. Atlikta daug tyrimų, įrodančių teigiamą verslumo ugdymo poveikį besimokančiųjų verslo žinioms ir finansiniam raštingumui (Tucker, 2011), atkaklumui ir savarankiškam organizavimui, komandinio darbo, problemų sprendimo, sprendimų priėmimo ir vadovavimo įgūdžiams (Volery ir Mueller, 2013), taip pat gebėjimui identifikuoti galimybes ir kurti novatoriškas verslo idėjas (Athayde, 2012). Verslumo ugdymas taip pat siejamas su besimokančiųjų pasitikėjimo savimi jausmu (t. y. tikėjimo asmens gebėjimu atlikti užduotis) ir kontrolės lokuso (t. y. asmens gebėjimo kontroliuoti jį veikiančius įvykius) stiprinimu (Caird, 2023). Be to, verslumo ugdymas didina besimokančiųjų suvokimą apie verslumą kaip apie perspektyvią karjeros galimybę (Johansen, 2007; Volery ir Mueller, 2013).

Be to, verslumo ugdymo strategijos taikymas daro poveikį universitetų dėstytojams, ypač jų gebėjimui taikyti mokymo metodus ir būdus, padedančius ugdyti minėtus įgūdžius ir požiūrius. Šie metodai ir būdai apima:

- dalyvavimo metodus, pavyzdžiui, darbą grupėse, mokymąsi vykdam projektus ir vaidmenų žaidimus;
- mokymosi iš patirties metodus, pavyzdžiui, mokymąsi iš problemų ir imitavimą;

- metodus, apimančius mokymąsi už klasės ribų, pavyzdžiui, ekskursijas ir pažintinius turus;
- metodus, apimančius išorės suinteresuotųjų šalių dalyvavimą ugdymo procese, pavyzdžiui, kviečiant kviestinius lektorius į užsiėmimus;
- metodus, padedančius besimokantiešiams atskleisti savo kūrybinį ir inovacijų kūrimo potencialą, pavyzdžiui, naudojant įvairius kūrybinio mąstymo metodus.

Šių mokymo metodų taikymas, viena vertus, skatina besimokančiųjų verslumo kompetencijos ugdymą. Kita vertus, jis stiprina dėstytojų pasitikėjimo savimi jausmą, t. y. tikėjimą savo gebėjimais padėti studentams pasiekti norimų mokymosi rezultatų (Zaidatol ir Bagheri, 2011). Be to, dėstytojų pokyčių vertinimas gali padėti įvertinti II&SV ugdymo poveikį instituciniu (universitetiniu) lygmeniu, nes dėstytojų gebėjimas organizuoti veiksmingą ugdymo procesą yra būtina inovacijų ir verslumo ugdymo pripažinimo ir skatinimo sąlyga (EK, 2015).

Ekonomikos lygmeniu II&SV ugdymo poveikis pasireiškia tuo, kad didėja naujų įmonių skaičius, kuriamos sėkmingos (socialinės) įmonės ir didėja absolventų įsidarbinimo galimybės. Tyrimų duomenys rodo, kad verslumo ugdymo programų absolventai dažniau pradeda savo verslą jaunesniame amžiuje ir sėkmingiau vadovauja verslui nei verslininkai, kurie nelankė specialių mokymų (EK, 2015, 67 psl.). Verslumo ugdymas taip pat daro teigiamą poveikį absolventų įsidarbinimo galimybėms. Visų pirma nustatyta, kad baigusieji verslumo programą yra geriau pasirengę susirasti darbą, eiti aukštesnes pareigas ir gauti didesnę atlyginimą (ten pat, 69 psl.). (Įtraukusių) inovacijų mokymo įtraukimas į universiteto kursą ar programą taip pat prisideda prie sėkmingos naujų įmonių veiklos ir absolventų įsidarbinimo galimybių. Nustatyta, kad inovacijos itin padidina naujų įmonių augimo potencialą (Fiorentino et al., 2021), suteikia naujoms įmonėms didelį konkurencinį pranašumą ir leidžia joms unikaliu ir veiksmingesniu būdu tenkinti klientų poreikius (Sevilla-Bernardo et al., 2022). Inovacijų įgūdžiai laikomi „įsidarbinimo prielaidomis“ ir būtina apmokamo darbo sąlyga (Singh et al., 2017).

Kalbant apie socialinį poveikį, II&SV ugdymas gali sustiprinti studentų apsaugos nuo socialinės atskirties veiksnus. Verslumo ugdymas didina besimokančiųjų, ypač priklausančių nepakankamai atstovaujamos ar socialiai remtinoms grupėms, pasitikėjimą savimi ir savigarbą. Ugdydami verslumo gebėjimus pažeidžiami besimokantieji gauna daugiau galimybių įsidarbinti, dirbti savarankiškai arba kurti savo verslą. Tai pagerina jų dalyvavimą darbo rinkoje ir suteikia galimybę daugiau uždirbti, pagerinti gyvenimo lygį, tapti aktyvesniais visuomenės nariais, o tai didina socialinę įtrauktį (EBPO, 2018). Įtraukiosios inovacijos per se yra socialinio vystymosi varomoji jėga, nes jos reiškia socialiai remtinų grupių įtraukimą į pagrindinį vystymąsi (Heeks et al., 2013). Taigi besimokančiųjų parengimas kurti įtraukiasias inovacijas gali padėti sukurti daugiau prekių ir paslaugų socialiai remtinoms grupėms, o tai pagerins jų gyvenimo kokybę. Taip pat gali būti daromas teigiamas poveikis visuomenei.

II&SV ugdymo poveikio vertinimas

II&SV ugdymo poveikio vertinimo metodai ir priemonės turėtų būti pritaikyti prie kurso / programos tikslų, vertinimo uždavinių ir tikslinių grupių. Dažniausiai taikomas poveikio matavimo metodas yra apklausa / klausimynas, nes jį galima lengvai pritaikyti prie siekiamų tikslų ir uždavinių. Internetinės apklausos turi papildomų privalumų, pavyzdžiui, lengva pasiekti tikslinę grupę (pavyzdžiui, elektroniniu paštu siunčiama nuoroda), laiko ir vietos lankstumas (galimybė užpildyti klausimyną bet kuriuo respondentams patogiu laiku ir bet kurioje vietoje) ir ekonomiškumas (pavyzdžiui, sutaupomos popierinių klausimynų spausdinimo išlaidos). Klausimynai taip pat naudingi, nes juos naudojant galima gauti ir kiekybinių, ir kokybinių rezultatų. Kiekybiniai rezultatai, paprastai gaunami naudojant uždaruosius klausimus, yra ypač svarbūs lyginant rezultatus prieš ir po programos ir vertinant pagerėjimo lygį. Kokybiniai rezultatai, paprastai gaunami pateikiant atvirusius klausimus, yra vertingi norint sužinoti besimokančiųjų ir kitų suinteresuotųjų šalių požiūrį į programos kokybę (Cohen et al., 2010).

Klausimynai turėtų būti pagrįsti patikrinta metodika, atitinkančia matavimo tikslus. Pavyzdžiui, jei siekiama įvertinti II&SV programos ar kurso poveikį besimokančiųjų žinioms, įgūdžiams ir nuostatoms, klausimynas galėtų būti pagrįstas Bloom arba Biggs mokymosi rezultatų taksonomija. Kai siekiama įvertinti tam tikros savybės (pavyzdžiui, ketinimo pradėti verslą) lygį ar intensyvumą, galima naudoti Likerto skalę.

Kiti poveikio vertinimo metodai (EK, 2015):

- pokalbiai su besimokančiais, dėstytojais ir kitomis suinteresuotosiomis šalimis (pokalbio dalyviams turėtų būti užduodami klausimai, kad dalyviai apmąstytų vertinimo / matavimo temą);
- besimokančiųjų stebėjimas (nenumatytas stebėjimas, kaip jiems sekasi įprastose pamokose, ir planuotas stebėjimas, kaip jiems sekasi atlikti užduotį, skirtą specialiai vertinimui / matavimui atlikti);
- besimokančiųjų portfelių (mokymosi įrodymų), dienoraščių ar žurnalų (mokymosi patirties apmąstymas) analizė;
- „galvojimo garsiai protokolo“ taikymas (besimokančiųjų prašoma žodžiu išdėstyti viską, apie ką jie galvoja, atlikdami užduotį; šis metodas naudojamas siekiant suprasti, kuo besimokantieji grindžia sprendimus, kuriuos jie priima atlikdami užduotį).

Be to, atsižvelgiant į tikslus, galima derinti skirtingus poveikio matavimo metodus. Pavyzdžiui, kiekybinį klausimyną galima derinti su pokalbiu (kokybiniu metodu). Arba nuolatinį besimokančiųjų stebėjimą galima derinti su apklausa prieš mokymus ir po jų. Šie metodai dažniausiai naudojami vertinant ir matuojant poveikį individualiu ir instituciniu lygmeniu.

Poveikio ekonomikai ir visuomenei vertinimas yra sudėtingas uždavinys, nes pastebėtą ir išmatuotą poveikį vargu ar galima priskirti vienai programai ar kursui. Poveikiui ekonomikai matuoti taikomi tokie metodai kaip apklausos, kuriomis siekiama nustatyti absolventų, įkūrusių įmonę, procentinę dalį, absolventų įmonėse sukurtų darbo vietų skaičių, šių įmonių novatoriškumo lygį ir kitus rodiklius. Tuomet šio matavimo rezultatus reikėtų palyginti su atitinkamais nacionalinės statistikos duomenimis. Naujų įmonių steigimo ir užimtumo rodiklių duomenys taip pat galėtų būti naudojami darant išvadas apie socialinį poveikį, susijusį su mažesniu nedarbu ir geresniu pajamų lygiu. Netiesiogiai II&SV ugdymo poveikį visuomenei būtų galima įvertinti analizuojant absolventų sukurtas socialines inovacijas ir įsteigtas socialines įmones. Tokio vertinimo kriterijai galėtų apimti tai, koku mastu inovacija ar įmonė pagerina galimybes naudotis paslaugomis (įskaitant švietimą, socialines paslaugas ir kt.) socialiai remtinoms grupėms, skatina pagrindines teises (įskaitant teisingumą ir lygybę) ir (arba) gerina visuomenės sveikatą ir saugumą. Socialinio poveikio vertinimo metodai galėtų būti grindžiami sąnaudų ir naudos analize, tačiau įgyvendinti tai sudėtinga, nes daugumą socialinio poveikio rūšių sunku įvertinti pinigais (EK, 2015; Europos politikos studijų centras, 2010).

Geroji praktika. Poveikio vertinimo gairės

Europos Komisija (2015) pateikia verslumo ugdymo poveikio vertinimo gaires, suskirstytas į 14 etapų:

1. apsispręsti dėl pagrindinių terminų apibrėžimo (ką reiškia verslumo ugdymo poveikis);
2. apsispręsti dėl vertinimo tikslų (koks yra vertinimo tikslas, kokios priemonės bus naudojamos, kada bus atliekamas vertinimas, kokios suinteresuotosios šalys dalyvaus);
3. suderinti matavimo tikslus su ugdymo programos tikslais;
4. suderinti matavimo priemones su pagrindinėmis apibrėžtimis ir matavimo tikslais;
5. pritaikyti priemones tikslinei grupei (pavyzdžiui, atsižvelgiant į amžių ir išsilavinimą) ir išbandyti priemones prieš pradėdant matavimą;
6. rinkti kiekybinius duomenis, kad būtų galima aiškiau priskirti ir įvertinti poveikį;

7. kruopščiai atrinkti imtį (pavyzdžiui, didesnis imties dydis, siekiant užtikrinti statistiškai reikšmingus rezultatus; išvengti atrankos klaidų);
8. jei įmanoma, įtraukti kontrolinę grupę (kurią sudaro programoje nedalyvavę asmenys);
9. pasikliauti žinomomis statistinėmis priemonėmis ir metodais;
10. užtikrinti aukštą atsakymų dažnį (pavyzdžiui, sudaryti patrauklesnius klausimynus: trumpesnius, kuriuose yra nedaug atvirųjų klausimų);
11. pripažinti savęs vertinimo naudą ir apribojimus (nauda: patobulintų žinių ir įgūdžių suvokimas gali rodyti pasirengimą pradėti verslą; apribojimas: suvokimas nereiškia, kad įvyks faktinių elgesio pokyčių);
12. pateikti apklausą prieš ir po ugdymo (svarbu vertinant poveikį elgsenai);
13. pritaikyti matavimų skaičių programos trukmei (rengiant trumpas programas: matavimai prieš ir po programos; rengiant ilgas programas: matavimai prieš programą, iškart po jos, po kelių mėnesių ir po kelių metų);
14. įrodyti priežastinį ryšį (t. y. kad programa lėmė konkrečius rezultatus / poveikį).

Šis procesas buvo parengtas išanalizavus 66 poveikio vertinimo pavyzdžius, nustatytus atlikus literatūros apžvalgą ir surengus pokalbius su 114 ekspertų iš 43 šalių (28 ES valstybių narių ir 15 kitų šalių). Jį rekomenduojama taikyti įvairiuose ugdymo lygmenyse, įskaitant aukštąjį mokslą.

Ši geroji praktika gali būti pritaikyta įvairioms aplinkybėms ir taikoma socialinio verslumo poveikiui vertinti, nes ji apibrėžia poveikio vertinimo logiką ir leidžia sukurti konkrečius vertinimo metodus ir priemones, atsižvelgiant į programų tikslus ir besimokančiųjų profilį.

Poveikio rodiklių pavyzdžiai

Toliau pateikiamas rodiklių, kuriuos aukštojo mokslo institucijos galėtų naudoti I&SV ugdymo poveikiui įvertinti, sąrašas:

- studentų, kurie užsirašė į I&SV kursą ir sėkmingai jį baigė, skaičius;
- studentų, pradėjusių socialinį verslą arba įgyvendinusių I&SV projektą per dvejus metus po I&SV kurso baigimo, skaičius;
- absolventų, įsidarbinusių socialinėse ir (arba) novatoriškose įmonėse, skaičius;
- fakulteto narių, dalyvaujančių I&SV mokslinių tyrimų projektuose ir I&SV kursuose, skaičius;
- fakulteto narių parengtų mokslinių publikacijų I&SV srityje skaičius;
- universiteto surengtų konferencijų, forumų, suinteresuotųjų šalių apskritojo stalo diskusijų ir kt., skirtų I&SV klausimams, skaičius;
- universiteto vykdomų mokslinių tyrimų ar švietimo projektų I&SV srityje skaičius;
- apie šiuos projektus žinančių ir juose dalyvaujančių žmonių skaičius.

Išvada

I&SV ugdymo poveikis pasireiškia įvairiai. Pavyzdžiui:

- patobulintos besimokančiųjų inovacijų ir verslumo kompetencijos ir pagerinti dėstytojų mokomojo plano parengimo įgūdžiai individualiu lygmeniu;
- pagerinta inovacijų ir (socialinio) verslumo kultūra aukštojo mokslo institucijose instituciniu lygmeniu;
- geresnės absolventų įsidarbinimo galimybės ir aktyvesnė absolventų naujų įmonių veikla ekonomikos lygmeniu; ir
- galbūt sumažėjęs nedarbo lygis, pagerės absolventų gyvenimo lygis, daugiau įtraukusių inovacijų ir socialinių įmonių, tenkinančių įvairius socialinius poreikius, visuomenės lygmeniu.

Dažniausiai taikomas poveikio vertinimo metodas – apklausa / klausimynai; kiti metodai – pokalbiai, stebėjimas, besimokančiųjų portfelių, dienoraščių ir žurnalų vertinimas. Kai poveikis matuojamas ekonominiu ar socialiniu lygmeniu, šiuos metodus reikėtų papildyti atitinkamų statistinių duomenų analize ir (arba) sąnaudų ir naudos analize. I&SV ugdymo poveikio matavimo metodai ir priemonės visada turėtų būti suderinti su studijų programos / kurso tikslais, poveikio matavimo tikslais ir tikslinių grupių ypatumais.

Klausimai apmąstymui:

1. Kokie švietimo, ypač verslumo srityje, poveikio vertinimo ir matavimo metodai, būdai ir priemonės taikomi jūsų institucijoje? Kiek veiksmingi šie metodai, būdai ir priemonės?
2. Su kokiais iššūkiais susiduriama vertinant I&SV ugdymo poveikį vietos / nacionaliniame kontekste? Kaip juos įveikti?
3. Kuriuos iš šiame skyriuje aptartų matavimo metodų galima būtų pritaikyti jūsų kontekste?

Nuorodų sąrašas:

1. Athayde, R. (2012). Poveikis: 50 metų jaunų įmonių. (Techninė ataskaita) „Young Enterprise“. Londono Kingstono universitetas.
2. Brock, D. ir Steiner, S. (2009). Socialinio verslumo ugdymas: ar pasiekiami norimi tikslai? SSRN elektroninis žurnalas. 2009 m. vasaris. DOI:10.2139/ssrn.1344419
3. Caird, S. (2023). GET2 testas. Adresas: <http://www.get2test.net/>. Žiūrėta 2023 m. gegužės 15 d.
4. Cohen, L., Manion, L. ir Morrison, K. (2010). Švietimo tyrimo metodai. 6 leidimas. Londonas: „Routledge“.
5. Europos politikos studijų centras. (2010). Socialinio poveikio vertinimo, kaip priemonės socialinės įtraukties ir socialinės apsaugos klausimams integruoti į ES valstybių narių viešąją politiką, tyrimas. Santrauka. Adresas: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6315&langId=en>. Žiūrėta 2023 m. gegužės 25 d.
6. Europos Komisija. (2015). Verslumo ugdymas: kelias į sėkmę: verslumo ugdymo strategijų ir priemonių poveikio įrodymų rinkinys. Augimas. Adresas: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c6590fd6-3e54-4989-bbe0-21d9785dff54>. Žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.
7. Fiorentino, R., Longobardi, S. ir Scaletti, A. (2021). Ankstyvas naujų įmonių augimas: inovacijų svarba. Italijos įrodymai. „European Journal of Innovation Management“, 24 tomas, Nr. 5, 1525–1546 psl. <https://doi.org/10.1108/EJIM-02-2020-0057>
8. Hytti, U. ir Kuopusjärvi, P. (2004). Verslumo ugdymo vertinimas ir matavimas: metodai, priemonės ir praktika. „Entreva“ projektas (FIN/02/C/P/RF-82501). Smulkiuoju verslo institutas, Verslo tyrimų ir plėtros centras: Turku ekonomikos ir verslo administravimo mokykla.
9. Johansen, V. (2007). Dalyvavimo JA-YE įmonių programose patirtis. Kokią patirtį įgijo įmonių programų dalyviai, būdami įmonių steigėjais, ir kas vyko toliau? Lilehameris: Rytų Norvegijos mokslinių tyrimų institutas.
10. EBPO. (2018). Socialinės įtraukties stiprinimas pasitelkiant įtraukųjį verslumą. Pastaba dėl politikos. MVĮ ministrų konferencija, 2018 m. vasario 22–23 d., Meksikas.
11. Sevilla-Bernardo, J., Sanchez-Robles, B. ir Herrador-Alcaide, T. (2022). Naujų įmonių sėkmės veiksniai verslumo ekosistemos mokslinėje literatūroje. „Adm. Sci.“ 2022, 12(3), 102; <https://doi.org/10.3390/admsci12030102>
12. Singh, R., Chawla, G., Agarwal, S. ir Desai, A. (2017). Įsidarbinimo galimybės ir inovacijos: skalės kūrimas. „International Journal of Innovation Science“. 9. 20–37. DOI: 10.1108/IJIS-10-2016-0041.

13. Tucker, J. (2011). Poveikis. Kanados „Junior Achievement“ vertės kūrimo vertinimas. „The Boston Consulting Group, Inc.“
14. Volery, T. ir Mueller, S. (2013). Verslumo ugdymo poveikis žmogiškajam kapitalui aukštesnės pakopos vidurinio išsilavinimo lygmeniu. „Journal of Small Business Management“, 51 (3), 429–0 psl.. DOI: 10.1111/jsbm.12020
15. Zaidatol, L. Ph. ir Bagheri, A. (2011). Mokytojų ir mokinių pasitikėjimas savimi verslumo srityje: poveikis veiksmingoms mokymo praktikoms. „Procedia - Social and Behavioural Sciences“. 29: 1071–1080. DOI: 10.1016/j.sbspro.2011.11.340.

1 priedas. Įtraukiųjų inovacijų apibrėžtys

Autorius	Apibrėžtis
Heeks et al., 2013.	„Įtraukiosios inovacijos – tai priemonės, kuriomis naujos prekės ir paslaugos kuriamos tų ir (arba) tiems, kurie iki šiol buvo atskirti nuo pagrindinės vystymosi krypties, pirmiausia milijardams žmonių, gaunančių mažiausias pajamas“.
Foster ir Heeks, 2013.	„Įtraukiosiose inovacijose vystymasis aiškiai suprantamas kaip aktyvus įtraukimas tų, kurie yra atskirti nuo pagrindinės vystymosi krypties. Taigi, skirtingai nuo pamatinio požiūrio į vystymąsi, įtraukiosios inovacijos reiškia grupių, kurios šiuo metu yra nuošalyje, įtraukimą į tam tikrą inovacijų aspektą“.
Johnson ir Andersen, 2012.	„Įtraukiųjų inovacijų kontekste įtrauktis siaurąja prasme reiškia „pajamų nelygybės mažinimą ir skurstančiųjų ištraukimą iš skurdo didinant jų pajamas“; platesne prasme ji reiškia „teisių, balso, gebėjimų ir paskatų suteikimą socialiai atskirtiesiems, kad jie taptų aktyviais vystymosi ir inovacijų procesų dalyviais“.
George et al., 2012.	„Integracinis augimas gali būti vertinamas kaip pageidaujamas novatoriškų iniciatyvų, skirtų asmenims iš pažeidžiamų visuomenės sluoksnių, rezultatas ir kartu kaip procesų, kurių metu tokios novatoriškos iniciatyvos įgyvendinamos, ypatybė“.
Cozzens ir Sutz (2012:12).	„Inovacijos turi būti „įtraukiosios“ bent dviem aspektais: įtraukiosios proceso, kuriuo jos pasiekiamos, požiūriu ir įtraukiosios problemų ir sprendimų, su kuriais jos susijusios, požiūriu“.
Glennie et al., 2020 (JTVP).	Įtraukiosios inovacijos – „inovacijos, kuriomis skatinama įtrauktis ir stiprinami TVT“, „priemonė visuomenės iššūkiams spręsti ir įtraukiosioms ekosistemoms skatinti“. „Įtraukiosios inovacijos apibūdina inovacijų, kurių esmė – socialiniai tikslai ir vietos kontekstas, diegimą. Tai galima laikyti tiek įtraukesniu požiūriu į inovacijas, tiek novatoriškesniu požiūriu į socialinės įtraukties skatinimą“.
Klingler-Vidra et al., 2022.	„Inovacijos suteikia galimybių: gydyti ligas, gerinti žmonių ryšius, padaryti mūsų gyvenimą ir darbą efektyvesnį ir malonesnį. Kartu inovacijos gali skatinti nelygybę, sužlugdyti pragyvenimo šaltinius ir kenkti psichikos sveikatai. Įtraukiosios inovacijos – inovacijos, pagrįstos aplinkosauginiais ir socialiniais tikslais, gali padidinti inovacijų teikiamą naudą ir kartu sumažinti jų daromą žalą“.
„Digital Promise“ (Įtraukiųjų inovacijų centras)	„Įtraukiosios inovacijos – tai į lygybę orientuotas mokslinių tyrimų ir plėtros modelis, kuriuo siekiama daryti poveikį pokyčiams remiant bendruomenes ir mokyklas, kad jos kartu kurtų sprendimus, kurie įkūnija naujus ir skirtingus metodus. Įtraukiosios inovacijos pradedamos sąmoningai kuriant ir skatinant bendruomenių, įskaitant studentus, tėvus, šeimas, organizatorius, galimybes sėsti prie švietimo mokslinių tyrimų ir plėtros stalo kartu su rajonų vadovais, pedagogais, mokslininkais ir kūrėjais“.
EBPO, 2021.	„Integracinė inovacijų politika apibrėžiama kaip inovacijų politika, kuria siekiama pašalinti kliūtis, trukdančias nepakankamai atstovaujamiems asmenims, socialinėms grupėms, įmonėms, sektoriams ir regionams dalyvauti inovacijų, mokslinių tyrimų ir verslumo veikloje. Ja siekiama, kad visi visuomenės sluoksniai turėtų galimybių sėkmingai dalyvauti inovacijose ir gauti iš jų naudos“.

1. Heeks, R., Amalia, M., Kintu, R. ir Shah, N. (2013). *Įtraukiosios inovacijos: apibrėžtis, koncepcijų rengimas ir būsimų tyrimų prioritetai*. Darbo dokumentų serija. Dokumentas Nr. 53. Mančesteris: Plėtros informatikos centras, Plėtros politikos ir valdymo institutas, SEED. Adresas: <http://www.seed.manchester.ac.uk/subjects/idpm/research/publications/wp/di/>. Žiūrėta 2023 m. birželio 1 d.
2. Foster, C. ir Heeks, R. B. (2013). Įtraukiamųjų inovacijų koncepcijų rengimas: inovacijų sistemų modifikavimas siekiant suprasti naujų technologijų sklaidą mažas pajamas gaunantiems vartotojams. „*European Journal of Development Research*“, 25(3), 333–355 psl. Adresas: <https://link.springer.com/article/10.1057/ejdr.2013.7>. Žiūrėta 2023 m. birželio 1 d.
3. Johnson, B. ir Andersen, A. D. (2012). Mokymasis, inovacijos ir integracinis vystymasis. Olborgas: „Aalborg University Press“. (cit. iš Heeks et al., 2013).
4. George, G., McGahan, A. M. ir Prabhu, J. (2012). Inovacijos siekiant integracinio augimo: teorinės sistemos ir mokslinių tyrimų darbotvarkės link. „*Journal of Management Studies*“, 49(4), 661–683 psl. Adresas: <https://core.ac.uk/download/pdf/35456307.pdf>. Žiūrėta 2023 m. gegužės 31 d.
5. Glennie, A., Ollard, J., Stanley, I. ir Klingler-Vidra, R. (2020). *Strategijos įtraukiosioms inovacijoms remti: Pietryčių Azijos išvalgos*. JTVP. Adresas: https://media.nesta.org.uk/documents/FINAL_PUBLICATION_UNDP-RBAP-Strategies-for-Supporting-Inclusive-Innovation-2020_2.pdf. Žiūrėta 2023 m. gegužės 31 d.
6. Klingler-Vidra, R., Glennie, A. ir Lawrence, C.S. (2022). *Įtraukiosios inovacijos* (1 leid.). „Routledge“. <https://doi.org/10.4324/9781003125877>, Žiūrėta 2023 m. gegužės 31 d.
7. „Digital Promise“. Įtraukiamųjų inovacijų procesas. Adresas: <https://digitalpromise.org/inclusive-innovation/inclusive-innovation-process/>. Žiūrėta 2023 m. balandžio 1 d.
8. EBPO (2021). Įtraukiamųjų inovacijų politikos priemonių rinkinys. Adresas: <https://rri-tools.eu/-/the-oecd-s-inclusive-innovation-policy-toolkit>. Žiūrėta 2023 m. gegužės 30 d.

2 priedas. analizuotų II&SV srities programų ir kursų sąrašas.

Nr	Programos pavadinimas	Programos teikėjas	Šalis	Lygis	Apimtis	Darbo krūvis	Modalumas
1	Vadyba	Collegium Humanum	Lenkija	Bakalauras	Visas laipsnis	4650 val. 180 ECTS	Tradicinis
2	Vadyba	Socialinių mokslų universitetas	Lenkija	Bakalauras	Visas laipsnis	4650 val. 180 ECTS	Mišrusis
3	Vadyba	Vyslos universitetas	Lenkija	Bakalauras	Visas laipsnis	4525 val. 181 ECTS	Internetinis
4	Vadyba	Wyższa Szkoła Bankowa Varšuvoje	Lenkija	Magistras	Visas laipsnis	1561 val. 120 ECTS	Mišrusis
5	Vadyba	Wyższa Szkoła Zarządzania – Szkoła Wyższa	Lenkija	Magistras	Visas laipsnis	1654 val. 126 ECTS	Mišrusis
6	Trečiojo sektoriaus ir socialinių įmonių vykdomoji magistrantūra	ALTIS (Alta Scuola Impresa e Società) Katalikiškasis Švenčiausiosios Širdies universitetas Milane	Italija	Magistras	Visas laipsnis	1500 val. 60 ECTS	Mišrusis
7	Verslo tvarumas	Katalikiškasis Švenčiausiosios Širdies universitetas	Italija	Magistras	Temos, įtrauktos į kitus kursus	8 ECTS	Tradicinis
8	Socialinis kapitalas ir vietos socialinės ir ekonominės sistemos	Milano–Bikokos universitetas	Italija	Magistras	Atskiras kursas	48 val. 6 ECTS	Mišrusis
9	Socialinis verslumas	Rėgensburgo universitetas	Vokietija	Bakalauras	Atskiras kursas	6 ECTS	Tradicinis
10	Kūrybinio potencialo realizavimas: nuo socialinės idėjos iki produkto	Vilniaus dailės akademija	Lietuva	Neformalusis	Neformalusis	16 val.	Mišrusis
11	Socialinis projektavimas ir verslas	Vilniaus dailės akademija	Lietuva	Neformalusis	Neformalusis	16 val.	Mišrusis

Nr	Programos pavadinimas	Programos teikėjas	Šalis	Lygis	Apimtis	Darbo krūvis	Modalumas
12	Socialinio verslo mokymai būsimiems inovatoriams „Verslumo vėjas“	Vilniaus universitetas	Lietuva	Neformalusis	Neformalusis	16 val.	Tradicinis
13	Verslumas ir inovacijos	Lafboro universitetas Londone	Jungtinė Karalystė	Magistras	Visas laipsnis	60 ECTS	Tradicinis
14	Socialinis verslas ir socialinės inovacijos	Klaipėdos valstybinė kolegija, SMK Aukštoji mokykla, Vilniaus universiteto Šiaulių akademija, Šiaulių valstybinė kolegija	Lietuva	Neformalusis	Neformalusis	24 val.	Mišrusis
15	Socialinis verslumas	Vadybos ir darbo santykių mokykla	Kanada	Neformalusis	Neformalusis	15 savaičių	Tradicinis
16	„Įsteik įmonę“	„Junior Achievement“ fondas	Tarptautinis	Mokykla, profesinio rengimo ir mokymo įstaiga, suaugusiesiems	Neformalusis	-	Mišrusis
17	„Mazovijos jaunimo universitetas“	Varšuvos universitetas	Lenkija	Neformalusis	Neformalusis	30 val.	Internetinis
18	„Socialinių inovacijų estafetė“	„Junior Achievement“ fondas / „Nationale Nederlanden“	Lenkija	Neformalusis	Neformalusis	1 semestras	Internetinis
19	„Žmonijos inovacijos. Parama mikroinovacijų plėtrai socialinės įtraukties srityje“	Socialinių inovacijų laboratorija Gdynėje ir Fundacija Stocznia iš Varšuvos	Lenkija	Idėjų inkubavimas	Neformalusis	-	Mišrusis

Nr	Programos pavadinimas	Programos teikėjas	Šalis	Lygis	Apimtis	Darbo krūvis	Modalumas
20	Akademiniai verslo inkubatoriai	Fondas Akademiniai verslo inkubatoriai	Lenkija	Neformalusis	Neformalusis	-	Tradicinis
21	Socialinis verslumas	Naujas Bulgarijos universitetas	Bulgarija	Magistras	Visas laipsnis	60 ECTS	Tradicinis
22	Socialinės inovacijos	Socialinių inovacijų centras (ZSI GmbH)	Vokietija	Neformalusis	Neformalusis	-	Mišrusis
23	Socialinis verslumas ir socialinio verslumo formos	Balkanų darbo ir socialinės politikos institutas	Bulgarija	Neformalusis	Neformalusis	6 val.	Internetinis / mišrusis
24	Įtraukiosios ir vietos lygio inovacijos	10 Afrikos aukštojo mokslo institucijų inovacijų centrai (AHEAD projektas, 585919-EPP-1-2017-1-RO-EPPKA2-CBHE-JP)	Tarptautinis	Neformalusis	Neformalusis	30 val.	Tradicinis / internetinis
25	Socialinis verslumas	Kopenhagos verslo mokykla (siūloma „Coursera“ platformoje)	Danija	Specializacija	Neformalusis	60 val.	Internetinis

www.innosocial.eu

Šis dokumentas gali būti kopijuojamas, dauginamas arba modifikuojamas pagal aukščiau nurodytas taisykles. Be to, turi būti aiškiai nurodyti dokumento autoriai ir visos atitinkamos nuorodos į dokumentą ar jo dalis bei autorių teises.

Visos teisės saugomos. © „InnoSocial“ autorių teisės, 2023

